

АРХЕАЛАГІЧНЫЯ ЦУДЫ БЕЛАРУСІ

02
E
01
E
00

ЮРАВИЧЫ
2006.
СЕКТАР-А

М.А. Плавінскі

АРХЕАЛАГІЧНЫЯ ЦУДЫ БЕЛАРУСІ

Мінск
«Беларуская Энцыклапедыя
імя Петруся Броўкі»
2021

УДК 087.5:902/904(476)
ББК 63.4(4Бей)
П37

Серыя заснавана ў 2015 годзе

Для сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту

*У кнізе выкарыстаны ілюстрацыі М. Плавінскага,
малюнкі А. Башкова, В. Беяўца, Д. Бунеевай, Ю. Власюка,
М. Плавінскага, Р. Плавінскага, М. Сцяпанавай, М. Чарняўскага,
фотаздымкі В. Беяўца, Я. Звяругі, Н. Кізюкевіч, М. Курганова, С. Лютых,
М. Плавінскага, М. Сцяпанавай, Макс. Чарняўскага, М. Чарняўскага*

Плавінскі, М.А.

П37 **Археалагічныя цуды Беларусі / М.А. Плавінскі. — Мінск : Беларуская
Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2021. — 64 с. : іл. — (Беларуская дзіцячая
энцыклапедыя).**

ISBN 978-985-11-1260-5.

Кніга прысвечана гісторыі і вынікам вывучэння найбольш цікавых археалагічных помнікаў Беларусі розных эпох – ад часу засялення тэрыторыі нашай краіны першымі людзьмі да перыяду позняга Сярэднявечча. Апісванне пра ўнікальныя старажытнасці Беларусі вядзецца ў кантэксце старажытнай і сярэднявечнай гісторыі ўсяго еўрапейскага кантынента. Прызначана для дзяцей сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту і іх бацькоў, якія цікавяцца археалогіяй і гісторыяй Беларусі.

УДК 087.5:902/904(476)
ББК 63.4(4Бей)

ISBN 978-985-11-1260-5

© Плавінскі М.А., 2021
© РУП «Выдавецтва «Беларуская
Энцыклапедыя імя Петруся
Броўкі», 2021

Прадмова

Археалогія традыцыйна ўспрымаецца не столькі як акадэмічная навука, а як вельмі рамантычная сфера дзейнасці, як пошук прыгод, скарбаў і дзівосаў. Гэткае ўяўленне ў значнай ступені сфарміравалася пад уплывам папулярнай літаратуры, кінематографа, тэлебачання і нават камп'ютарных гульняў, дзе галоўныя героі — археолагі, якія накіроўваюцца ў экзатычныя краіны, шукаюць там легендарныя скарбы, змагаюцца са зграямі крыважэрных і хцівых ворагаў. Прычым з усіх сваіх прыгод такія «легендарныя» археолагі выходзяць пераможцамі, адольваючы незлічоныя праціўнікаў і здабываючы неверагодныя артэфакты. Першымі, з кім асацыіруюцца прадстаўнікі археалагічнай прафесіі ў масавай свядомасці, звычайна з'яўляюцца кінагероі Індыяна Джонс і Лара Крофт. Аднак рэальнае жыццё археолагаў, а таксама мэты іх штодзённай працы значна адрозніваюцца ад вобразаў экранных персанажаў.

Індыяна Джонс.

Археолог Васіль Васільеў падчас раскопак могільніка крывічоў каля вёскі Наўры Мядзельскага раёна Мінскай вобласці.

Самае цікавае, што ў рэальнай дзейнасці археолагаў, якая звонку можа выглядаць зусім не захапляльнай, а, наадварот, вельмі манатоннай і нават сумнай, ёсць свая сапраўдная рамантыка. Яе сутнасць заключаецца ў аднаўленні мінулага, у рэканструкцыі жыцця і побыту старажытных народаў, ва ўзнаўленні рамёстваў і тэхналогій, якія дазвалялі нашым далёкім продкам будаваць звычайныя дамы і велічныя храмы, ствараць прылады для штодзённай працы і мастацкія шэдэўры — усё тое, чаго не было ў прыродзе і што дзівосным чынам з'яўлялася ў выніку доўгай і карпатлівай працы шматлікіх пакаленняў людзей. Адпаведна, самае рамантычнае ў працы археолагаў — гэта

Палеалітычны наскальны жывапіс у пячоры Альтаміра на поўначы Іспаніі.

Піраміда майя ў горадзе Чычэн-Іца ў Мексіцы.

не пошук залатых артэфактаў, а аднаўленне тых цудаў і дзівосаў, якія былі створаны думкамі і рукамі нашых продкаў.

Гаворачы пра сапраўдныя археалагічныя цуды, мы звычайна ўяўляем сабе наскальныя малюнкі ў пячорах Ласко (Францыя) ці Альтаміра (Іспанія), егіпецкія ці мезаамерыканскія піраміды, рымскія дарогі, індыйскія храмы і шмат што яшчэ, але практычна ніколі не згадваем пра тыя дзівосы, якія літаральна знаходзяцца ў нас «пад нагамі» — гэта археалагічныя помнікі і знаходкі, на якія так багатая наша беларуская зямля. Сярод іх безліч надзвычай каштоўных і ўнікальных, чыя вартасць неацэнная не толькі для гісторыі нашай краіны, але і для ўсяго сусвету. Пра такія археалагічныя цуды і пойдзе гаворка ў гэтай кнізе.

Вельмі-вельмі даўно...

Гісторыя чалавецтва налічвае сотні тысяч гадоў, але ўласна гісторыя як навука аб мінулым, заснаваная на пісьмовых звестках, ахоплівае перыяд, некалькі большы за апошнія пяць тысячагоддзяў. А ўвесь папярэдні час ад моманту адасаблення чалавека ад жывёльнага свету і да вынаходніцтва пісьменнасці знаходзіцца ў «сферы адказнасці» археалагаў. Менавіта дзякуючы іх працы мы маем пэўнае ўяўленне аб паходжанні чалавека і ўсёй яго дапісьмовай гісторыі.

Але і з'яўленне пісьмовай традыцыі не змяншае ролі археалагічных даследаванняў, хутчэй наадварот, робіць іх вынікі больш поўнымі і важнымі. У адрозненне ад старажытных пісьменнікаў, летапісцаў і гісторыкаў, якія выказвалі свае ўласныя меркаванні аб падзеях альбо адлюстроўвалі погляды заказчыкаў іх твораў, археалагічныя крыніцы цалкам пазбаўлены якой-небудзь тэндэнцыйнасці. Аскепак керамікі ці бронзавы нож не могуць перадаць думкі сваіх колішніх уладальнікаў, але пры ўважлівым аналізе яны даюць даследчыкам неацэнную інфармацыю аб жыцці і побыце гэтых людзей. Старажытныя тэксты звычайна згадваюць толькі найбольш важныя падзеі ў гісторыі пэўнага рэгіёна — войны, бітвы, палітычныя саюзы і факсіруюць сваю ўвагу на дзейнасці вайсковых, палітычных ці рэлігійных правядыроў, у той час як паўсядзённае жыццё звычайных людзей заставалася па-за ўвагай іх аўтараў. І тут таксама на дапамогу прыходзяць археалагічныя даследаванні, якія дазваляюць рэканструяваць самыя розныя аспекты штодзённага побыту чалавека на працягу ўсяго жыцця — ад нараджэння і да пахавання.

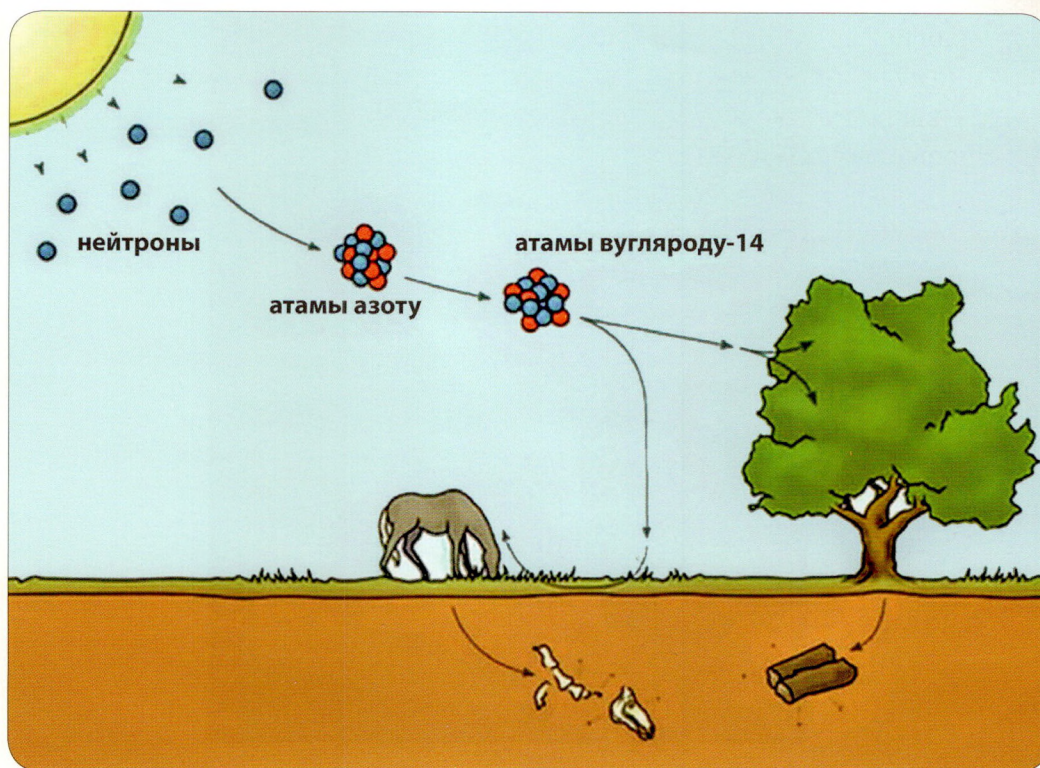
Адной з найважнейшых і адначасова найбольш складаных праблем для археалагічнай навукі з'яўляецца пытанне аб тым, як датаваць тыя ці іншыя старажытнасці. Для яго вырашэння археалагі ад пачатку фарміравання археалогіі як асобнай навуковай дысцыпліны імкнуліся не толькі распрацоўваць уласныя метады, але і актыўна супрацоўнічалі з прадстаўнікамі іншых навук, напрыклад, з геалагамі. У працэсе сваіх даследаванняў геалагі першымі прыйшлі да высновы аб тым, што чым глыбей залягае пэўны геалагічны слой, тым раней ён сфарміраваўся. У працэсе назапашвання дадзеных археалагічных раскопак стала зразумела, што тое ж самае тычыцца і слядоў жыцця дзейнасці чалавека.

Крысціян Юрген Томсэн. 1849 год.

Працяглая спрэчка аб тым, на якія эпохі варта падзяляць старажытную гісторыю чалавецтва, была вырашана археолагамі дастаткова проста. У выніку доўгіх дыскусій узнікла ідэя ўлічваць у працэсе вызначэння пэўных перыядаў матэрыял, які выкарыстоўваўся ў гэты час для вырабу прылад працы. Першапачаткова людзі апрацоўвалі камень, пасля авалодалі тэхналогіяй выплаўкі бронзы і, нарэшце, навучыліся выплаўляць жалеза, якое стала асноўным матэрыялам для вырабу самых разнастайных прылад працы і зброі.

У пачатку XIX стагоддзя дацкі археолаг Крысціян Юрген Томсэн выкарыстаў гэту ідэю для таго, каб сістэматызаваць археалагічныя калекцыі ў Нацыянальным музеі Даніі ў Капенгагене. У працэсе гэтай працы Томсэн не толькі навёў парадак у музеі, але і абгрунтаваў вылучэнне трох найстаражытнейшых эпох у гісторыі чалавецтва — каменнага, бронзавага і жалезнага вякоў. З цягам часу канцэпцыя «трох вякоў» стала ў археалогіі агульнапрынятай, хаця крытэрыі іх вылучэння ўвесь час удакладняліся і працягваюць удакладняцца дагэтуль, а кожны з «вякоў» падзяліўся на асобныя перыяды.

Прынцып дзеяння радыёвугляроднага аналізу.

Сучасныя археолагі актыўна карыстаюцца дасягненнямі дакладных і прыродазнаўчых навук. Выключную важнасць для датавання археалагічных помнікаў і асобных артэфактаў маюць ізатопныя аналізы. Найбольш пашыраны сярод іх — радыёвугляроднае датаванне. Гэты метада заснаваны на вымярэнні ў арганічных рэчывах радыёактыўнага ізатопа C^{14} . Справа ў тым, што на працягу жыцця любога арганізма ў ім назапашваецца вуглярод. Калі ж арганізм гіне, радыёактыўны ізатоп C^{14} пачынае распадацца, і яго колькасць у парэштках той ці іншай жывёліны ці расліны паступова змяншаецца. Вымярэнне колькасці захаванага ў выяўленых падчас раскопак касцях ці драўніне ізатопа C^{14} дазваляе з вялікай дакладнасцю вызначыць іх узрост.

Яшчэ адным дакладным метадам датавання з'яўляецца дэндрахраналогія. Сутнасць гэтага метада заключаецца ў вывучэнні гадавых колцаў дрэў. Як вядома, штогод у працэсе росту дрэва на яго ствале дадаецца па адным слоі драўніны — гадавым колцы. У залежнасці ад таго, які быў год — цёплы ці халодны, дажджлівы ці засушлівы,

гадавыя колцы маюць розную таўшчыню. Вымярэнне гадавых колцаў і супастаўленне атрыманых на падставе гэтага графікаў дазваляе дакладна вызначыць, калі дрэва было зрублена, і, адпаведна, калі была ўзведзена пэўная пабудова ці выраблены пэўны артэфакт.

Паселішчы першых людзей

Гісторыя нашай краіны пачынаецца са з'яўленнем на яе тэрыторыі першых людзей. Адбылося гэта ў каменным веку, а дакладней, у палеаліце (так называецца самая старажытная і найбольш працяглая эпоха каменнага веку). Нашы веды пра гэты час пакуль надзвычай фрагментарныя, што тлумачыцца нешматлікасцю наяўных археалагічных матэрыялаў.

Сёння мы ведаем, што пранікненне першых людзей на тэрыторыю Беларусі магло адбыцца ў прамежку часу паміж 130 і 35 тысячагоддзямі таму. Гэтыя першыя людзі былі неандэртальцамі — сваякамі нашых прамых продкаў, але пры гэтым адрозніваліся ад іх як знешне (былі больш прысадзістымі), так і генетычна. Аднак іншых слядоў іх жыццядзейнасці, апроч некалькіх крамянёвых прылад працы, дагэтуль не знойдзена.

Самыя старажытныя вядомыя археалагічныя помнікі на тэрыторыі Беларусі былі пакінуты краманьёнцамі — нашымі прамымі продкамі, якія знешне практычна не адрозніваліся ад нас. З іх жыццядзейнасцю традыцыйна звязваюцца два найстаражытнейшыя археалагічныя цуды нашай краіны — познапалеалітычныя стаянкі Бердыж і Юравічы, якія размяшчаюцца на паўднёвым усходзе Беларусі.

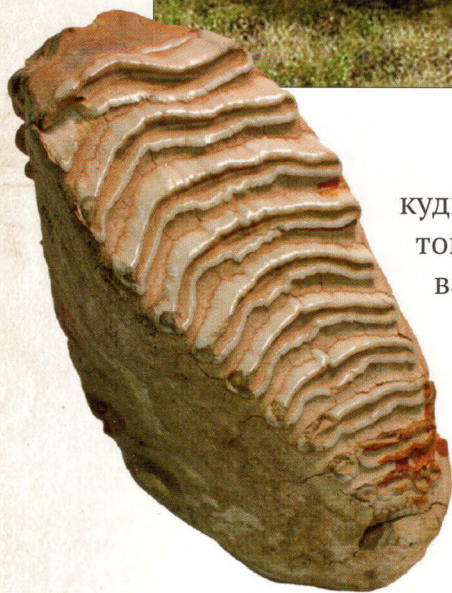
Рассяленне людзей сучаснага антрапалагічнага тыпу адбывалася ў надзвычай суровых кліматычных умовах. Каля 24 тысячагоддзяў таму ў выніку чарговага пахаладання на поўнач Беларусі пачаў паступова насоўвацца новы ледавік. Каля 18 тысячагоддзяў таму ён дасягнуў максімальных меж і ахапіў усю Віцебскую, частку Мінскай і Гродзенскай абласцей. На працягу ўсяго гэтага часу клімат рабіўся ўсё больш халодным. Нават у паўднёвых рэгіёнах нашай краіны,

Крананьёнец.

Мамант.

*Зуб маманцёнка
з раскопак у Юравічах.
Фота Марыі Сцяпанавай.*

куды ледавік не дабраўся, скаваная вечнай мерзлатой зямля была пакрыта тундравай ці тундрастэпавай расліннасцю. Жывёльны свет складаўся з мамантаў, валасатых насарогаў, аўцабыкоў, бізонаў, коней, высакародных, велікарогіх і паўночных аленьяў, мядзведзяў, пясцоў, ваўкоў, ліс і разнастайных грызуноў.

Стаянка Бердыж у Чачэрскім раёне Гомельскай вобласці размяшчаецца на беразе ракі Сож. Людзі пасяліліся там больш за 23 тысяч гадоў таму. Яны займаліся паляваннем, будавалі з касцей мамантаў і шкур здабытых жывёлін жытлы нахштальт чумаў, у якіх бесперапынна гарэлі вогнішчы, бо без іх выжыць ва ўмовах халоднага клімату было проста немагчыма.

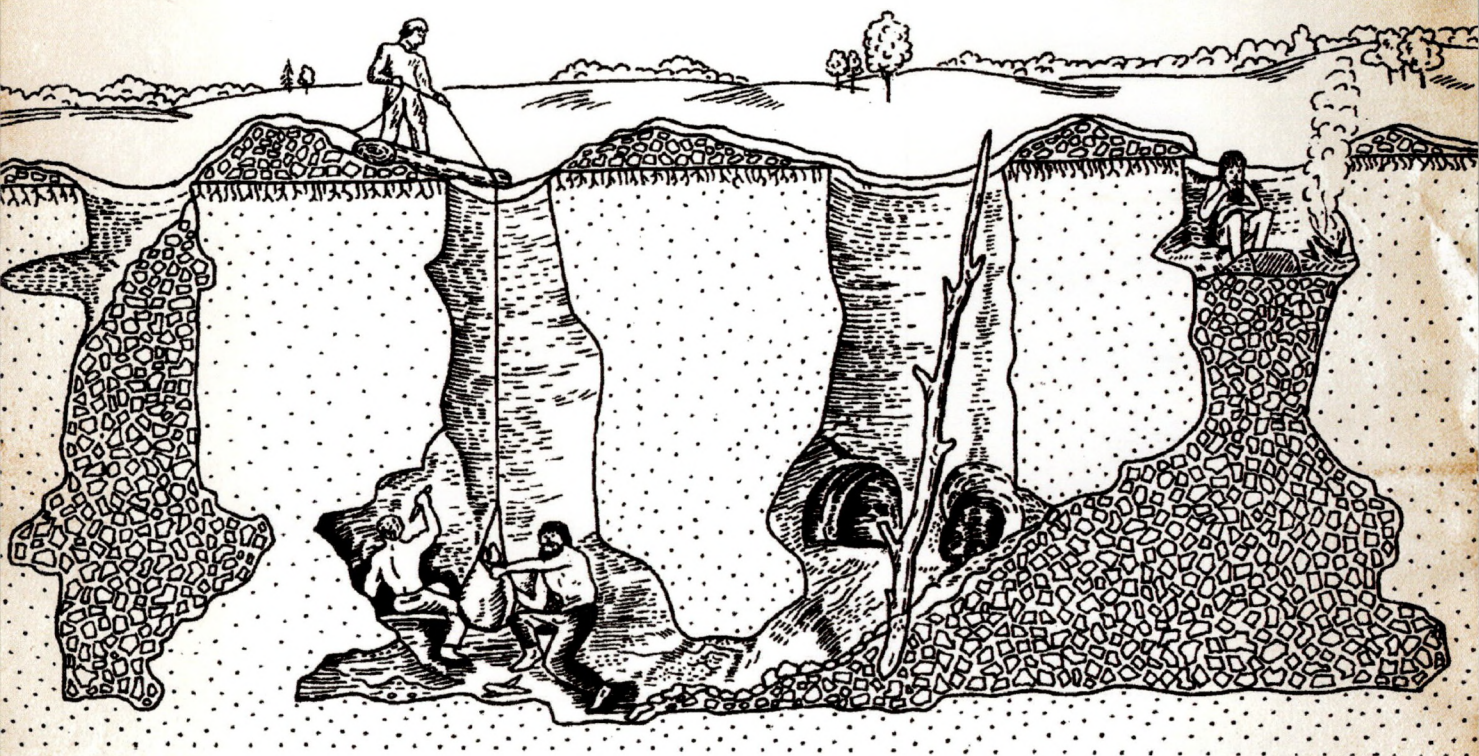
Археалаг Віктар Абухоўскі на раскопках у Юравічах. 2006 год.

Другім найстаражытнейшым паселішчам з'яўляецца стаянка Юравічы ў Калінкавіцкім раёне Гомельскай вобласці. Тут людзі з'явіліся больш за 26 тысяч гадоў таму. Даследчыкі мяркуюць, што ў Юравічах выяўлены лагер старажытных паляўнічых, якія палявалі ў халодным тундрастэпе на мамантаў і валасатых насарогаў, чые косці былі знойдзены тут падчас раскопак.

Але археалогія не стаіць на месцы. Літаральна некалькі гадоў таму пачалося вывучэнне новага палеалітычнага паселішча каля вёскі Навасёлкі Веткаўскага раёна Гомельскай вобласці. Першыя вынікі даследаванняў дазваляюць спадзявацца, што новая стаянка з'яўляецца адным з найстаражытнейшых паселішчаў на тэрыторыі Беларусі і ў будучым можа стаць сапраўдным новым археалагічным цудам нашай краіны.

Старажытныя шахцёры

Найважнейшым матэрыялам для вырабу прылад працы ў каменным веку быў крэмень. Гэты мінерал з'яўляецца адначасова цвёрдым і валодае ўласцівасцю лёгка раскольвацца ў неабходным напрамку, што дазваляе атрымаць нарыхтоўкі неабходных формаў і памераў. Пры расколванні ўтвараюцца дастаткова вострыя грані, прыдатныя для разразання ці разрубання арганічных матэрыялаў.

*Краснасельскія крэменездабыўныя шахты.
Рэканструкцыя Міхаіла Чарняўскага.*

*Крамянёвая канкрэцыя
з Краснасельскіх шахт.
Фота Марыі
Сцяпанавай.*

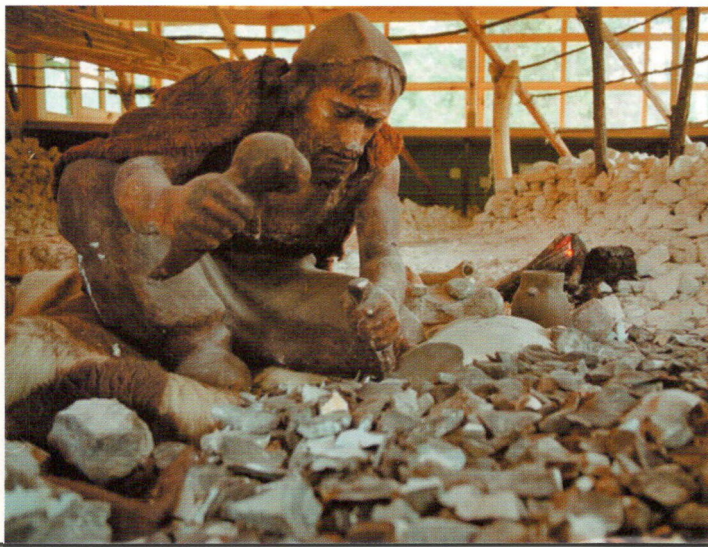

Рэканструкцыя працэсу здабычы крэменю ў неалітычнай шахце. Кішэнькі, Польшча.

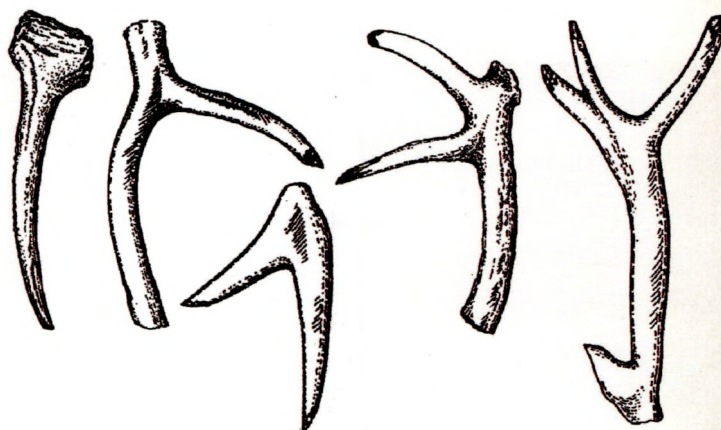
На паверхні беларускай зямлі сустрэаецца шмат крэменю, але ён прыдатны пераважна для вырабу невялікіх па памеры прылад працы, бо за тысячагоддзі знаходжання на паверхні ён «высах» і пакрыўся мікрарасколінамі ад перападаў тэмператур. З-за гэтага з такога крэменю цяжка атрымаць добры выраб. Для таго каб зрабіць вялікую прыладу, напрыклад, сякеру, пажадана было выкарыстоўваць крамянёвую канкрэцыю, знойдзеную ў зямлі — у абрывах рачных берагоў ці яроў.

З цягам часу колькасць насельніцтва на тэрыторыі Беларусі паступова расла і, адпаведна, людзям патрэбна было ўсё больш і больш крамянёвай сыравіны. Асабліва гэта патрэба ўзрастае ў канцы эпохі неаліту і ў бронзавым веку, калі на землях сучаснай Беларусі

Рэканструкцыя тэхналогіі першаснай апрацоўкі здабытых у шахтах крамянёвых канкрэцый. Кішэнькі, Польшча.

*Рагавыя прылады
працы шахцёраў.
Малюнак Міхаіла
Чарняўскага.*

распаўсюджваецца земляробства. Каб пачаць сельскагаспадарчае выкарыстанне таго ці іншага ўчастку зямлі, яго спярша неабходна было расчысціць ад лесу ці хмызняку, а для гэтага патрабавалася вялікая колькасць сякер, сыравінай для вырабу якіх служыў усё той жа крэмень.

Найлепшыя па якасці крамянёвыя канкрэцыі-жаўлакі залягаюць у тоўшчы крэйдавых адкладаў. Такія адклады знаходзяцца на беразе ракі Рось каля гарадскога пасёлка Краснасельскі Ваўкавыскага раёна Гродзенскай вобласці. Тут выяўлены ўнікальны комплекс археалагічных помнікаў, крэменездабыўныя шахты, распрацоўку якіх нашы продкі пачалі яшчэ ў познім неаліце. Пачатак функцыянавання Краснасельскіх шахт прыпадае на 3-е тысячагоддзе да н.э.

З мэтай здабычы якаснай крамянёвай сыравіны старажытныя шахцёры выкопвалі вертыкальныя калодзежы шырынёй да паўтара метра і глыбінёй два-тры метры. Калі шахцёры дасягалі пласта залягання крамянёвых канкрэцый, яны пачыналі распрацоўваць гарызантальныя падбоі і штрэкі. Часам штрэкі маглі злучаць паміж сабой суседнія калодзежы-шахты.

*Рагавыя прылады
працы шахцёраў. Фота
Марыі Сцяпанавай.*

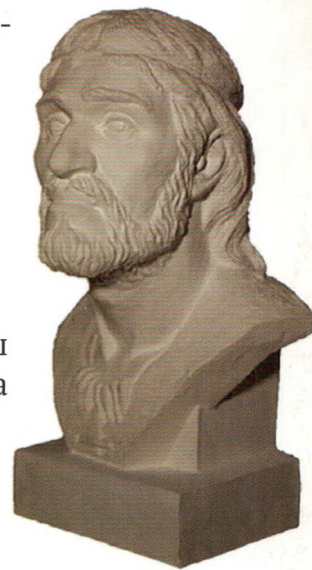

*Сучасны выгляд месцазнаходжання Краснасельскіх шахт
(на далёнім плане). Фота з архіва Максіма Чарняўскага.*

Дзеля распрацоўкі падбояў і штрэкаў і здабычы крамянёвых жаўлакоў краснасельскія шахцёры выкарыстоўвалі кіркі і адмысловыя капачы, зробленыя з рагоў высакародных аленяў. Здабыты ў шахтах крэмень апрацоўваўся ў размешчаных побач майстэрнях, дзе масава выраблялі сякеры, якія пасля шляхам абмену распаўсюджваліся па тэрыторыі Панямоння і суседніх рэгіёнаў.

Краснасельскія шахты функцыянавалі больш за тысячу гадоў. Лічыцца, што найбольш актыўна яны выкарыстоўваліся на працягу першай паловы 2-га тысячагоддзя да н.э.

У адной з шахт выяўлена добра захаванае пахаванне маладога мужчыны-шахцёра, якое было здзейснена ў раннім бронзавым веку, што дазволіла антраполагам аднавіць твар чалавека, які жыў тры з паловай тысячагоддзя таму.

*Скульптурная рэканструкцыя твару
краснасельскага шахцёра. Рэканструкцыя
Ігара Чаквіна, скульптар Леанід Яшэнка.*

Балотная цывілізацыя

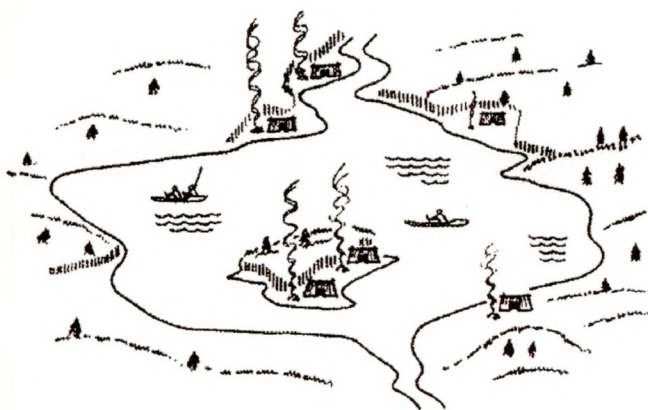
Паўночная Беларусь — край незлічоных азёр, чые берагі засяляліся з найдаўнейшых часоў. Людзей эпохі неаліту і бронзавага веку вабілі сюды не маляўнічыя краявіды, якія выклікаюць у нас захапленне. Азёрныя мясціны былі багатыя прыроднымі рэсурсамі — рыбай, птушкамі, звярамі, што прыцягвала новыя групы паляўнічых, рыбацоваў, збіральнікаў, а пасля і першых лясных земляробаў і жывёлаводаў эпохі неаліту.

*Раскопкі паселішча Асавец-2 на Крывінскім тарфяніку.
2008 год. Фота Максіма Чарняўскага.*

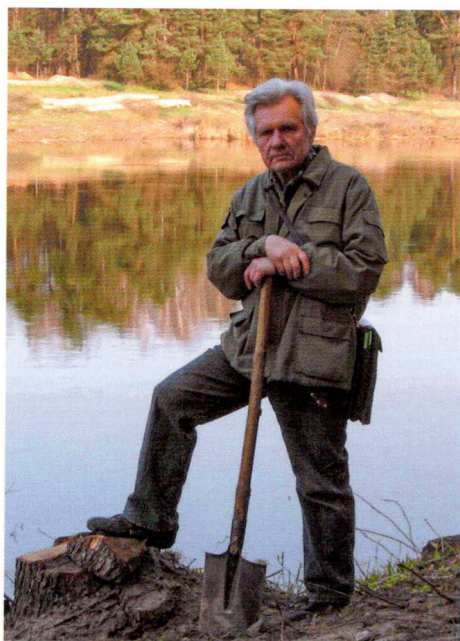
Свае дамы жыхары гэтага краю будавалі ўздоўж азёрных берагоў, натуральна, не думаючы пра тое, што калісьці яны стануць аб'ектамі археалагічных даследаванняў. Але менавіта дзякуючы свайму размяшчэнню закінутыя пасёлкі жыхароў азёрнага краю праз некалькі тысячагоддзяў сталі ўнікальнымі помнікамі археалогіі.

Справа ў тым, што з цягам часу клімат змяняўся, і пад уздзеяннем разнастайных прыродных фактараў неглыбокія азёры зарасталі

*Схема размяшчэння
стаянак на колішнім
Крывінскім возеры.
Малюнак Міхаіла
Чарняўскага.*

і ператвараліся ў балоты ці тарфянікі. Слаі торфу перакрывалі рэшткі колішніх паселішчаў і такім чынам кансервавалі іх, спыняючы доступ кіслароду, уздзеянне якога разбурае арганічныя матэрыялы — дрэва, косць, скуру. У выніку такія тарфяніковыя паселішчы ўяўляюць выключную каштоўнасць для археалогіі, бо падчас іх раскопак можна выявіць не толькі крамянёвыя вырабы і фрагменты керамікі, але і рэшткі драўляных і касцяных прылад працы, побыту, а таксама ўпрыгажэнні, фрагменты тканіны і іншыя артэфакты, зробленыя з матэрыялаў арганічнага паходжання.

Археалаг Міхаіл Чарняўскі.

Археалаг Максім Чарняўскі.

*Рэканструкцыя паселішча на колішнім Крывінскім возеры.
Малюнак Міхаіла Чарняўскага.*

Шэраг такіх паселішчаў быў выяўлены падчас даследаванняў Крывінскага тарфяніку, размешчанага на мяжы Бешанковіцкага і Сенненскага раёнаў Віцебскай вобласці, паміж вёскамі Асавец і Галоўск. Першыя археалагічныя даследаванні былі праведзены тут яшчэ ў 1934 годзе. Сістэматычнае вывучэнне старажытнасцей Крывінскага тарфяніку было распачата ў 1966 годзе Міхаілам Чарняўскім і актыўна працягваецца да сённяшняга дня Максімам Чарняўскім. Цяпер у Крывінскім мікрарэгіёне вядома 10 археалагічных помнікаў, якія належаць часу ад ранняга неаліту да сярэдзіны бронзавага веку — ад 4-га да сярэдзіны 2-га тысячагоддзя да н.э.

*Фрагмент гаршка
з выявай качкі
з паселішча Асавец-2.
Мяжа 4—3-га
тысячагоддзяў да н.э.
Фота Максіма
Чарняўскага.*

Жалейка з паселішча Асавець-7. Канец 3-га — пачатак 2-га тысячагоддзя да н.э. Фота Максіма Чарняўскага.

Наверша касцяной прылады ў выглядзе галавы качкі з паселішча Асавець-2. Другая палова 3-га — пачатак 2-га тысячагоддзя да н.э. Фота Максіма Чарняўскага.

Падвеска-амулет у выглядзе вужа з паселішча Асавець-2. Другая палова 3-га тысячагоддзя да н.э. Фота Максіма Чарняўскага.

Падчас раскопак паселішчаў Крывінскага тарфяніку былі выяўлены дзясяткі тысяч фрагментаў керамікі, тысячы крамянёвых і каменных артэфактаў, каля дзвюх тысяч касцяных і рагавых вырабаў. Шматлікія знаходкі дазволілі даследчыкам рэканструяваць змены ў жыцці і гаспадарчых занятках мясцовых жыхароў, даведацца, як у побыт неалітычных паляўнічых і рыбакоў паступова пранікалі новыя віды гаспадаркі — земляробства і жывёлагадоўля.

Але галоўным археалагічным цудам Крывінскага тарфяніку з'яўляюцца знойдзеныя тут упрыгажэнні, мастацкія вырабы і нават музычныя інструменты з дрэва, косці і бурштыну.

Гэтыя і шматлікія іншыя ўнікальныя вырабы крывінскіх майстроў даюць нам магчымасць зазірнуць у таямнічы свет рэлігійных уяўленняў і мастацкіх густаў жыхароў Беларускага Паазер'я эпохі неаліту і бронзавага веку і нават пачуць музыку, што лунала над азёрным краем чатыры тысячы гадоў таму.

Сучаснікі старажытных грэкаў і рымлян

Вёскі за высокімі валамі

У бронзавым веку, які распачаўся на тэрыторыі Беларусі каля пачатку 2-га тысячагоддзя да н.э. і працягваўся да VIII—VII стагоддзяў да н.э., паступова пашыраюцца сур'ёзныя змены ў гаспадарцы і побыце мясцовага насельніцтва. Развіццё земляробства і жывёлагадоўлі вялі да пашырэння маёмаснай няроўнасці і паступовай сацыяльнай дыферэнцыяцыі грамадства, што, у сваю чаргу, прыводзіла да між-пляменных сутычак і сапраўдных ваенных канфліктаў. Прычынай такіх канфліктаў была барацьба за пэўныя багацці, найбольш урадлівыя землі, крамянёвыя радовішчы і іншыя прыродныя рэсурсы.

Абвастранне адносін паміж асобнымі чалавечымі калектывамі фіксуецца ў розных рэгіёнах Еўропы. Можна адразу згадаць паэмы Гамера «Іліяда» і «Адысея», якія апісваюць падзеі Траянскай вайны, што разгарэлася ў Міжземнамор'і ў пачатку XII стагоддзя да н.э.

Парэшткі ваяроў, якія загінулі ў бітве ў даліне ракі Толэнзэ.

Гарадзішча. Гарадскі пасёлак Гарадзішча Баранавіцкага раёна Брэсцкай вобласці.

Але вялізныя па сваіх маштабах ваенныя канфлікты адбываліся ў бронзавым веку і ў паўночнай частцы Еўропы. Так, на тэрыторыі нямецкай зямлі Мекленбург-Пярэдняя Памеранія, у даліне ракі Толензэ распачаліся археалагічныя даследаванні поля бітвы, якая адбылася паміж 1300 і 1200 гадамі да н.э. На сённяшні дзень тут знойдзены парэшткі не менш як 125 загінуўшых ваяроў эпохі бронзы. Прычым абсалютная большасць палеглых у бітве мела ўзрост да 30 гадоў. Агульная ж колькасць удзельнікаў старажытнай бітвы ацэньваецца ў тры-чатыры тысячы чалавек. Для свайго часу гэта проста велізарная колькасць людзей!

Яшчэ адным сведчаннем абвастрэння адносін паміж асобнымі старажытнымі калектывамі стала з'яўленне новага тыпу паселішчаў — гарадзішчаў, якія пачынаюць узводзіцца насельніцтвам тэрыторыі Беларусі ў канцы бронзавага веку.

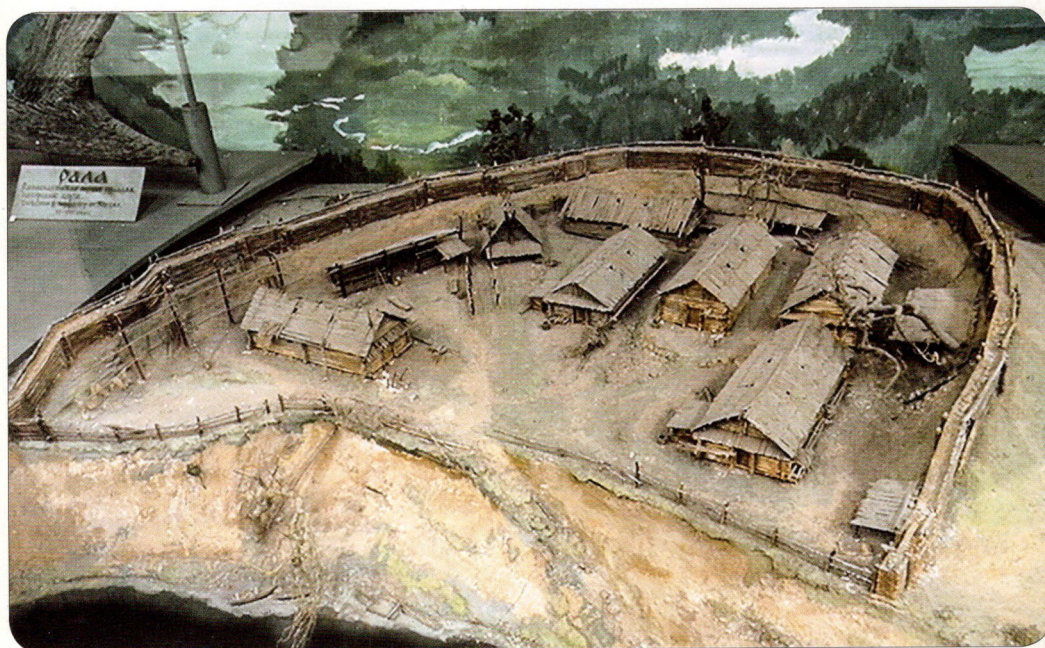
Што ж такое гарадзішча? Фактычна гэта старажытнае паселішча, жыхары якога ўзводзілі вакол сваіх дамоў умацаванні з зямлі і дрэва, каб абараніць сваё жыццё, свабоду і маёмасць ад агрэсіўных суседзяў.

Рэканструкцыя знешняга выгляду ўдзельнікаў бітвы ў даліне ракі Толензэ.

Для стварэння гарадзішчаў звычайна выкарыстоўваліся прыродныя пагоркі ці рачныя мысы, чые схілы часта эскарпіраваліся — штучным чынам рабіліся больш стромкімі. Вакол гарадзішча выкопваліся равы — ад аднаго да трох. Грунт, узяты ў гэтых равах, ішоў на насыпанне вала, які размяшчаўся па перыметры пляцоўкі гарадзішча. Часам колькасць валоў вакол гарадзішча магла дасягаць трох, як і колькасць равоў. На вяршыні валоў узводзіліся абарончыя збудаванні — драўляныя сцены альбо вастраколы. Відавочна, што пабудова такіх складаных умацаванняў патрабавала ад іх стваральнікаў вялізных фізічных высілкаў і працяглага часу. Ды і жыць на гарадзішчы было не так ужо і зручна — жылыя дамы і гаспадарчыя пабудовы на абмежаванай валамі пляцоўцы размяшчаліся вельмі шчыльна, тут жа хавалі ў моманты небяспекі і хатнюю жывёлу. Але меркаванні бяспекі пераважвалі ўсе магчымыя нязручнасці.

На тэрыторыі Беларусі вядомы сотні гарадзішчаў, якія датуюцца часам ад позняга бронзавага веку і да эпохі Сярэднявекі. Далёка не ўсе яны пакуль даследаваліся археолагамі, але кожнае мае пэўныя асаблівасці як па знешнім выглядзе, так і па тых знаходках, якія могуць быць выяўлены падчас раскопак.

Макет гарадзішча Малышкі ў экспазіцыі Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь.

*Падковападобная фібула
з раскопак гарадзішча Малышкі.
Фота Сцяпана Лютых.*

Адно з найлепш даследаваных беларускіх гарадзішчаў размяшчаецца каля вёскі Малышкі Вілейскага раёна Мінскай вобласці, на левым беразе ракі Сэрвач. Гарадзішча ў Малышках мае адносна невялікую пляцоўку, блізкую да авальнай формы памерам $52 \times 45,5$ м. Насельніцтва, якое збудавала тут сваё ўмацаванае паселішча, належала да культуры штрыхаванай керамікі. Гэта культура існавала ў жалезным веку на тэрыторыі цэнтральнай і паўночна-заходняй Беларусі, а таксама ва ўсходняй Літве і атрымала сваю назву з-за спецыфічнай тэхналогіі аздаблення посуду.

Падчас раскопак у Малышках было выяўлена шэсць доўгіх дамоў, збудаваных у зрубнай канструкцыі з даволі тоўстых бярвёнаў. Сцены гэтых дамоў былі абмазаны глінай. Кожны дом быў падзелены на доўгі калідор і чатыры жылыя памяшканні з агменямі. Верагодна, у кожным такім памяшканні жыла асобная сям'я.

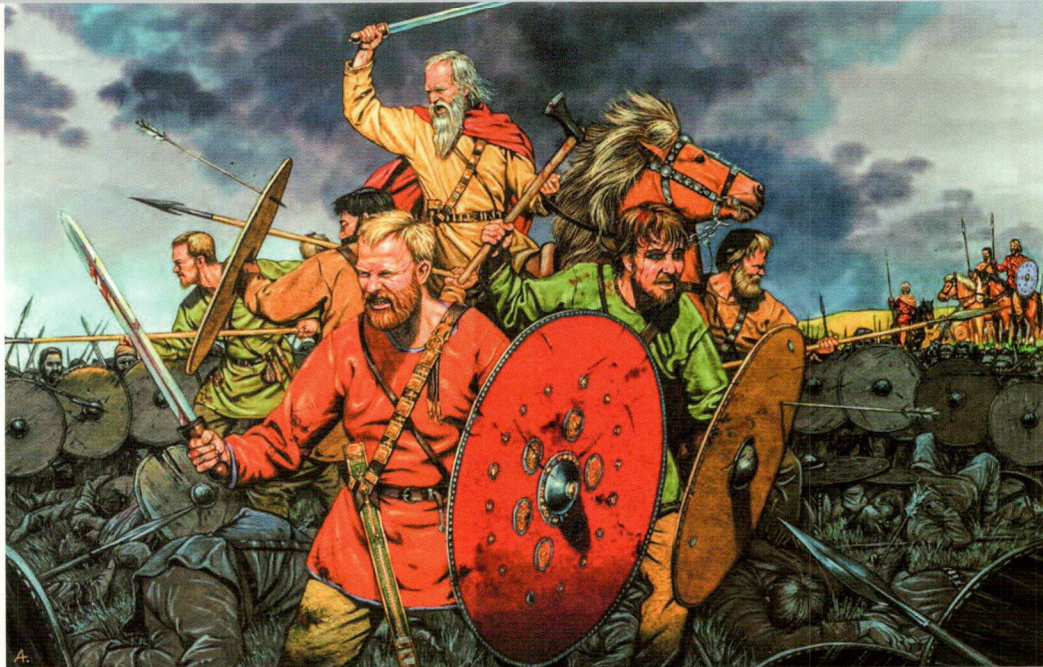
На шляху ад Балтыкі да Чорнага мора

Еўропа ў нашы дні лічыцца выспай адноснага спакою і ўтульнасці ў сучасным вірлівым свеце, у якім не сціхаюць незлічоныя рэлігійныя, этнічныя і тэрытарыяльныя канфлікты. Звычайна яны адбываюцца нашмат часцей далёка па-за межамі старой часткі свету, а кожны крываваы канфлікт, тэхнагенная ці нават прыродная катастрофа, якая здараецца на Еўрапейскім кантыненте, успрымаюцца як выключная трагедыя.

Вельбарская культура на карце Цэнтральнай і Усходняй Еўропы.

Малюнак Вадзіма Беяўца.

Германскія ваяры другой паловы III — пачатку V стагоддзя н.э.

Аднак такім мірным і спакойным жыццё ў «старым свеце» стала зусім нядаўна, а яго дасягненне каштавала нашым далёкім продкам незлічоных войнаў, якія фіксуюцца археолагамі з самых старажытных часоў.

Адным з асабліва неспакойных перыядаў у гісторыі Еўропы была так званая эпоха Вялікага перасялення народаў, якая доўжылася з канца IV па VII стагоддзе. У гэты час шматлікія еўрапейскія народы зрушыліся са сваіх месцаў і пачалі перасяленне ў новыя краі ў пошуках лепшай долі. Натуральна, гэты рух выклікаў канфлікты прышэльцаў з тубыльцамі. У якасці асноўных прычын вялікага перасялення навукоўцы называюць агульнае пахаладанне клімату, што прывяло да перасялення розных плямён з паўночнаеўрапейскіх рэгіёнаў на поўдзень. Акрамя таго, у 70-я гады IV стагоддзя адбываецца ўварванне ў Еўропу качавага народа гунаў.

Пачатак перасялення таго ці іншага старажытнага народа выклікаў так званы эфект даміно, калі перамяшчэнне адной групы людзей выклікала рух іншых плямён, якія, згубіўшы свае землі, вымушаны былі шукаць новую радзіму.

Але першыя групы паўночнаеўрапейскага насельніцтва пачынаюць свой рух на поўдзень задоўга да IV стагоддзя. Напэўна, самым вядомым з такіх народаў былі готы. Радзімай германскага народа готаў, верагодна, была паўднёвая Швецыя, адкуль яны ў II стагоддзі перабраліся на паўднёвае ўзбярэжжа Балтыйскага мора, а ўжо ў сярэдзіне III стагоддзя дасягнулі берагоў Дняпра, Днястра і пасяліліся ў Крыме.

Германскі ваяр другой падовы III — пачатку V стагоддзя н.э. Сучасная рэканструкцыя.

Паселішчы і могільнікі, якія пакінулі готы ў працэсе свайго рассялення ў Цэнтральнай і Усходняй Еўропе, аб'ядноўваюцца даследчыкамі ў некалькі асобных археалагічных культур. Ад могільніка, адкрытага каля польскай вёскі Вельбарк (сёння ў межах горада Мальбарка), адна з культур атрымала назву вельбарскай. Помнікі гэтай культуры вядомы і на тэрыторыі Беларусі. Мяркуючы па іх размяшчэнні, гоцкія перасяленцы абжыліся на Пабужжы і ў Турава-Пінскім Палессі.

Адным з найцікавейшых археалагічных помнікаў, якія былі пакінуты готамі на паўднёвым захадзе Беларусі, з'яўляецца могільнік Пятровічы ў Жабінкаўскім раёне Брэсцкай вобласці. Ён размяшчаецца ва ўрочышчы Белая Гара, на марэнным узгорку, непадалёк ад берага ракі Мухавец. Некропаль у Пятровічах функцыянаваў з апошняй чвэрці II стагоддзя да першых дзесяцігоддзяў IV стагоддзя н.э.

Сёння на Белай Гары, якая была вельмі моцна пашкоджана ў канцы 1970-х гадоў падчас пабудовы шашы Масква—Брэст, не захавалася ніякіх слядоў колішніх гоцкіх могілак. Але ў свой час перасяленцы з паўднёвага ўзбярэжжа Балтыкі на працягу некалькіх пакаленняў хавалі тут сваіх нябожчыкаў па абрадах крэмацыі і інгумацыі і ўзводзілі над іх магіламі каменныя стэлы і драўляныя памінальныя канструкцыі. Гэта была невялікая абшчына, якая складалася прыкладна з пяцідзесяці чалавек.

Але готы, якія аселі на берагах Мухаўца, працягвалі падтрымліваць актыўныя кантакты са сваімі суродзічамі: як з тымі, што засталіся на Балтыйскім узбярэжжы, так і з тымі, хто працягнуў рух на поўдзень — да Чорнага мора. Аб гэтым сведчаць шматлікія знаходкі, выяўленыя ў Пятровічах. Гэта ўпрыгажэнні, якія патрапілі сюды з розных канцоў «гоцкага свету»: шыйныя грыўні, каралі з бурштынавых і шкляных пацерак, дэталі касцюма — зашпількі

Могільнік Пятровічы. Пахаванне на абрадзе крэмацыі. Фота Вадзіма Беяўца.

*Могільнік Пятровічы. Прасейванне рэшткаў пахавання на абрадзе
крэмацыі на дробнаячэістым сіце. Фота Вадзіма Беляўца.*

і металічныя ўпрыгажэнні паясоў, прадметы побыту — касцяныя грабенчыкі і верацёны з праселкамі і нават шкляныя фішкі для гульняў. Знаходкі з Белай Гары сведчаць, што ў сярэдзіне III стагоддзя гоцкія ваяры з берагоў Мухаўца разам са сваімі супляменнікамі ладзілі вайсковыя выправы на рымскія гарады Прычарнамор'я, Падунаўя і Грэцыі, адкуль вярталіся дадому з перамогай і трафеямі.

Верагодна, у канцы III — пачатку IV стагоддзя жыхары гоцкай вёскі перасяліліся на поўдзень — на землі сучаснай Украіны, дзе ў гэты час пачалося фарміраванне магутнай гоцкай дзяржавы, якая дасягнула свайго росквіту прыкладна ў 350-я гады. Але іх супляменнікі працягвалі жыць на берагах Заходняга Буга і Прыпяці яшчэ больш за сто гадоў.

З паведамленняў рымскіх гісторыкаў вядома, што готы былі адважнымі ваярамі. Яны падпарадкавалі сабе шматлікія суседнія народы. Але паводле знаходак у іх магілах здагадацца аб гэтым было немагчыма, бо ў іх не знойдзена ніводнага прадмета ўзбраення, што, верагодна, адлюстроўвае іх уяўленні аб замагільным жыцці. З іншага боку, аб удзеле готаў, што жылі на Пабужжы, у далёкіх вайсковых выправах сведчаць не толькі шматлікія імператарскія вырабы, але і срэбныя рымскія манеты — дэнарыі. Варта адзначыць, што ў гэты перыяд грашовага абарачэння ў сучасным разуменні яшчэ не існавала. Манеты выкарыстоўваліся ў якасці сродка назапашвання багаццяў, аб чым сведчаць знаходкі скарбаў рымскіх дэнарыяў, якія найчасцей сустракаюцца менавіта на паўднёвым захадзе Беларусі.

*Скарб срэбных рымскіх манет,
ухаваны каля вёскі Малеч Бярозаўскага
раёна Брэсцкай вобласці не раней
за пачатак III стагоддзя н.э.*

У часы вікінгаў

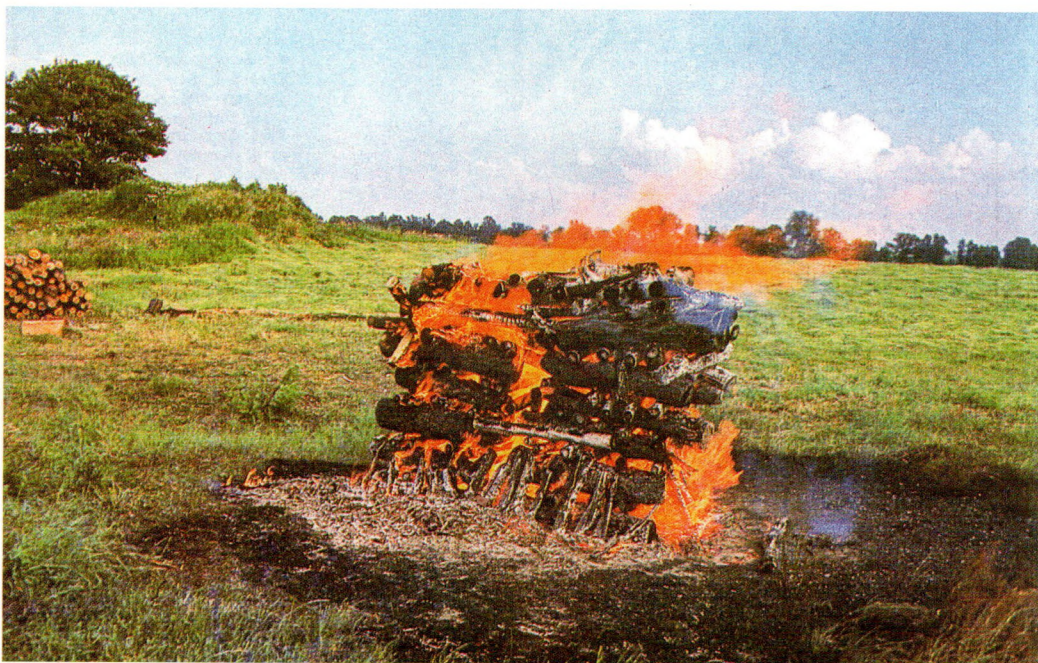
Край курганоў

Курганы з'яўляюцца адметнай часткай беларускага краявіду. Парослыя дрэвамі і кустоўем насыпы, раскіданыя групамі па некалькі дзясяткаў ці сотняў, можна ўбачыць, ідучы вузкай лясной сцежкай ці нават едучы па шашы, што пралягае праз нейкі лясны масіў. Усе чулі пра курганы, шмат хто іх бачыў жыўцом, але далёка не ўсе ўяўляюць сабе, што яны змяшчаюць унутры і наколькі каштоўнымі яны з'яўляюцца.

Увогуле, курган — гэта насып, узведзены на ўшанаванне памяці памерлага чалавека ці некалькіх людзей, іншымі словамі — гэта старажытная магіла. Першыя курганы на тэрыторыі Беларусі былі насыпаны яшчэ на мяжы 3-га і 2-га тысячагоддзяў да н.э. Іх узводзілі носьбіты так званай сярэднедняпроўскай археалагічнай культуры, якіх сучасныя даследчыкі лічаць індаеўрапейцамі.

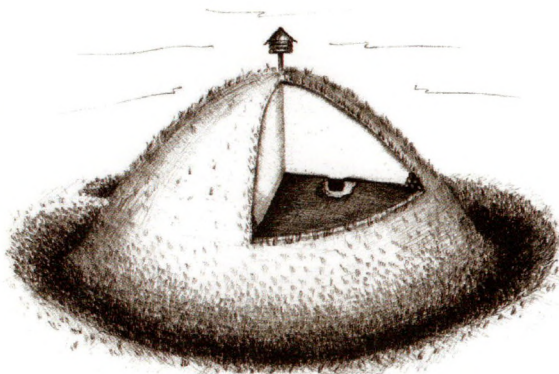
Заслаўскі курганны могільнік у 1920-я гады. Паводле Аляксандра Ляўданскага.

Пахавальнае вогнішча. Рэканструкцыя.

Але шырокае распаўсюджанне курганны абрад пахавання набыў прыкладна ў сярэдзіне 1-га тысячагоддзя н.э. Тады сваіх нябожчыкаў у курганах хавалі і балты, і славяне, якія менавіта ў гэты час актыўна рассяляліся ў Цэнтральнай і Паўночнай Беларусі. І тыя і другія былі язычнікамі. Яны пакланяліся розным бажствам і сілам прыроды, найперш сонцу і агню, а таму сваіх памерлых яны спальвалі.

У канцы X — пачатку XI стагоддзя на большай частцы тэрыторыі Беларусі, заселенай славянскімі плямёнамі, пачынаецца змена пахавальнага абраду. У гэты час целы памерлых перастаюць спальваць. Археологі дагэтуль актыўна спрачаюцца аб тым, што паслужыла асноўнай прычынай такой змены. Але найбольш важным фактарам распаўсюджвання новага пахавальнага абраду лічыцца прыняцце хрысціянства і паступовае яго пашырэнне на беларускіх землях. Хрысціянская вера распаўсюджвалася ў нашым лясным краі дастаткова марудна. Таму на працягу некалькіх наступных стагоддзяў узвядзенне курганоў стала своеасаблівай кампраміснай формай пахавальнага абраду паміж тым, чаго хацелі святары, і тым, як прызвычаліся хаваць сваіх памерлых жыхары незлічоных вёсачак, што хаваліся ў неабсяжных лясных гушчарах.

Будова кургана з пахаваннямі на абрадзе крэмацыі. Курган №20 могільніка Опса Браслаўскага раёна Віцебскай вобласці.

Другая палова X — пачатак XI стагоддзя. Рэканструкцыя Мікалая Плавінскага, малюнак Марыі Сцяпанавай.

Разрэз пахавання на абрадзе крэмацыі ў аснове кургана №20 могільніка Опса Браслаўскага раёна Віцебскай вобласці.

Другая палова X — пачатак XI стагоддзя. Фота Мікалая Плавінскага.

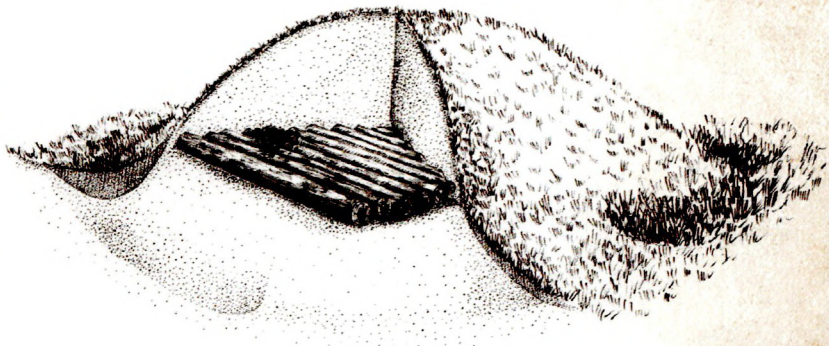
Сёння курганы выглядаюць як простыя земляныя насыпы. Але першапачаткова гэта было зусім не так. На самай справе, кожны курган — гэта збудаванне, якое калісьці складалася не толькі з пяску. Працэс узвядзення кургана звычайна пачынаўся з ачысткі пляцоўкі пад будучы насып. Пасля адбываліся ўласна рытуальныя дзеянні

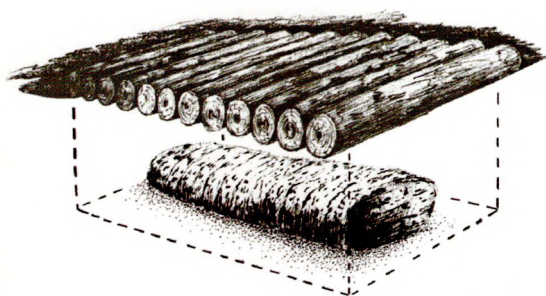
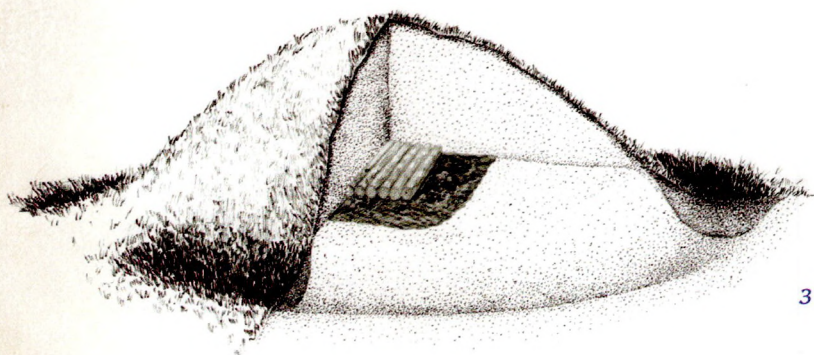
па здзяйсненні пахавання і ўзвядзенні над ім мемарыяльнага насыпу. У язычніцкія часы, калі памерлых спальвалі, пахавальны абрад адрозніваўся вялікай разнастайнасцю. Звычайна спаленне цела нябожчыка адбывалася па-за межамі курагана, у нейкім адмыслова прыстасаваным для гэтага месцы. Затым рэшткі крэмацыі і пахавальнага інвентару пераносіліся на месца ўзвядзення кургана. Парэшткі спаленага нябожчыка маглі змяшчацца ў розных частках насыпу: у адмысловых ямках, выкапаных у яго аснаванні, на самім аснаванні на спецыяльных пляцоўках у насыпе ці ў ямках і нават на вяршыні кургана.

Адно з надзвычай нешматлікіх апісанняў славянскага пахавальнага абраду, якое ўтрымліваецца ў «Аповесці мінулых гадоў», сведчыць, што калі нехта паміраў, па ім спраўлялі памінальную трызну, а пасля спальвалі. Косці нябожчыка збіралі ў невялікую пасудзіну, якую змяшчалі на слуп пры дарозе. Археалагічныя даследаванні дазваляюць пацвердзіць звесткі летапісца. На тэрыторыі Беларусі, у прыватнасці, у Падзвінні, дзе ў канцы 1-га тысячагоддзя н.э. жылі крывічы, раскапаны шэраг курганоў, у якіх кальцыніраваныя косці знаходзіліся на самай паверхні насыпу. Аналіз будовы гэтых курганоў дазваляе меркаваць, што рэшткі трупаспаленняў не высыпаліся на паверхню гэтых курганоў, як меркавалі некаторыя даследчыкі раней, а змяшчаліся ў адмысловых драўляных канструкцыях на іх вяршыні.

Многія курганы 2-й паловы 1-га тысячагоддзя н.э. змяшчаюць рэшткі адразу некалькіх спаленых нябожчыкаў. Часам колькасць людзей, пахаваных у адным насыпе, магла дасягаць дзесяці ці нават дваццаці. Гэтыя пахаванні адбываліся не адначасова, а на працягу пэўнага перыяду, верагодна, некалькіх дзесяцігоддзяў, а магчыма

*Будова кургана з пахаваннямі
на абрадзе інгумацыі
і крэмацыі. Курганны могільнік
Пагошча Браслаўскага раёна
Віцебскай вобласці. Апошнія
дзесяцігоддзі X — пачатак XI
стагоддзя. Рэканструкцыя
Мікалая Плавінскага,
малюнак Марыі Сцяпанавай.*

*Будова кургана
з пахаваннем па абрадзе
інгумацыі. Курганны
могільнік Пагошча
Браслаўскага раёна
Віцебскай вобласці.
Апошнія дзесяцігоддзі X —
пачатак XI стагоддзя.
Рэканструкцыя Мікалая
Плавінскага, малюнак
Марыі Сцяпанавай.*

і больш працяглага часу. Можна меркаваць, што такія курганы з'яўляюцца своеасаблівымі пахавальнямі для прадстаўнікоў адной ці некалькіх сем'яў, што жылі ў адной вёсцы.

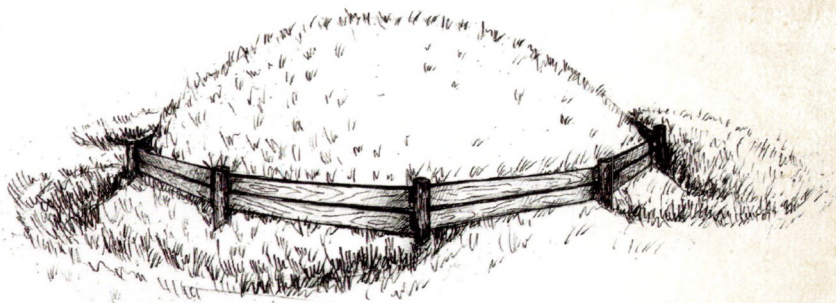
Падобныя насыпы маюць складаную будову. Напрыклад, падчас раскопак аднаго з курганоў могільніка Опса Браслаўскага раёна Віцебскай вобласці было выяўлена, што на абранай для ўзвядзення насыпу пляцоўцы было распалена вогнішча. Амаль у цэнтры гэтай пляцоўкі была выкапана яміна, куды змясцілі частку пахавання па абрадзе крэмацыі. Над пахаваннем былі пастаўлены два гаршкі. Наступным этапам узвядзення кургана стала стварэнне «валіка» з кавалкаў дзірвану па перыметры попельна-вугальнай праслойкі з мэтай умацавання схілаў будучага насыпу. Пасля гэтага быў узведзены курган, грунт для якога браўся з раўчукоў. Нарэшце, на вяршыні насыпу была ўсталявана драўляная канструкцыя, куды змясцілі другую частку касцей, якія належалі адразу некалькім людзям і ахвярным жывёлінам.

Курганы з пахаваннямі па абрадзе інгумацыі не адрозніваюцца такой разнастайнасцю абраду. Цела нябожчыка разам з інвентаром звычайна змяшчалася на аснанні пляцоўкі будучага кургана, у падкурганнай яміне-магіле, альбо (зрэдку) у самім насыпе. Але асобныя элементы пахавальнага абраду маглі адрознівацца вельмі значна. Цела нябожчыка магло быць загорнута ў тканіну, бяросту, змешчана ў драўляную калоду ці труну. Калі перад узвядзеннем кургана выкопвалася магіла, яе сценкі маглі ўмацоўвацца дрэвам і перакрывацца дошкамі.

*Курган з пахаваннем па абрадзе інгумацыі ў працэсе раскопак.
Курган №34 могільніка Наўры Мядзельскага раёна Мінскай вобласці.
Сярэдзіна — другая палова XI стагоддзя. Фота Мікалая Плавінскага.*

*Першапачатковы знешні выгляд
кургана з пахаваннем па абрадзе
інгумацыі сярэдзіны XI —
пачатку XII стагоддзя, які
быў даследаваны ў могільніку
Кастыкі Вілейскага раёна
Мінскай вобласці ў 2016 годзе.
Рэканструкцыя Мікалая
Плавінскага, малюнак
Марыі Сцяпанавай.*

*Курганны могільнік Кастыкі Вілейскага раёна Мінскай вобласці
ў працэсе раскопак 1973 года. Фота Яраслава Звяругі.*

Звычайна ў адным кургане знаходзіцца адно пахаванне па абразе інгумацыі, зрэдку — два, і толькі ў выключных выпадках у адным насыпе змяшчалі большую колькасць трупапакладанняў. Верагодна, гэтыя выпадкі былі звязаны з нейкімі экстрэмальнымі сітуацыямі — ваеннымі падзеямі ці пошасцямі, калі не было часу і магчымасцей узводзіць курган над кожным пахаваннем.

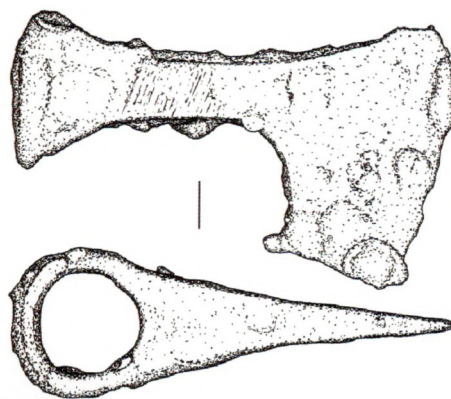
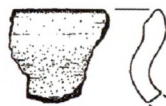
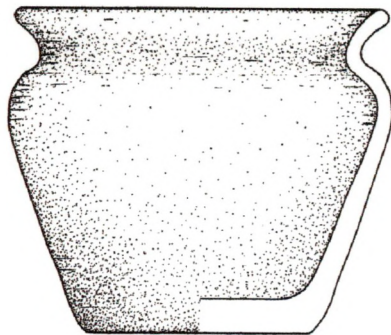
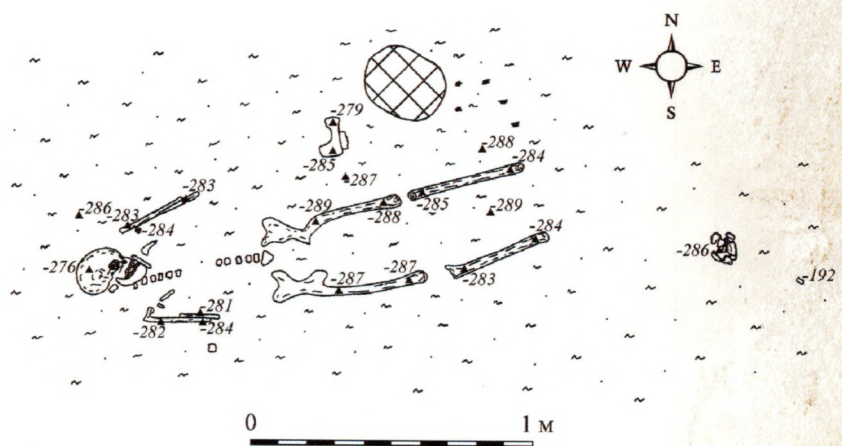
Часам археолагам даводзіцца даследаваць курганы, у якіх не было пахаванняў. Такія насыпы называюцца старажытнагрэчаскім словам кенатаф. Лічыцца, што кенатафы насыпаліся ў памяць аб людзях, памерлых на чужыне ці загінуўшых падчас вайсковай выправы і чыё цела не магло быць дастаўлена на радзіму, каб пахаваць яго на родавых могілках.

Падчас узвядзення кургана зямлю для яго насыпання звычайна бралі побач, у выніку чаго вакол насыпу ўтвараліся глыбокія раўчкі. Часам пасля таго як курган ужо быў узведзены, у гэтых раўчуках маглі распальвацца рытуальныя вогнішчы. Схілы насыпаў умацоўвалі кавалкамі дзірвану, дошкамі ці плятнёвымі канструкцыямі, каб прадухіліць іх хуткае апаўзанне. Таму першапачаткова курган, які цяпер выглядае адносна невялікім насыпам вышынёй, напрыклад, у метр, візуальна ўспрымаўся як значна больш высокі. Гэта павінна было ўраджаць вандроўнікаў і нараджаць у іх павагу перад веліччу продкаў мясцовых жыхароў.

Так мог выглядаць курганны могільнік Кастыкі ў XII стагоддзі.
Рэканструкцыя Мікалая Плавінскага, малюнак Рамана Плавінскага.

План пахавання
і інвентар кургана №34
могільніка Наўры
Мядзельскага раёна
Мінскай вобласці.
Сярэдзіна — другая
палова XI стагоддзя.
Малюнак Мікалая
Плавінскага.

Срэбра і зброя для багоў

Наша кніга пачынаецца са сцвярджэння аб тым, што археолагі не шукаюць скарбы. Сапраўды, для навукоўцаў няма розніцы, з чаго быў зроблены старажытны артэфакт — з найкаштоўнейшага золата ці простай бронзы. Але усё ж сказаць, што археолагі зусім не цікавяцца скарбамі, было б няпраўдай.

Для даследчыкаў старажытнасцей скарб — гэта не толькі манеты, упрыгажэнні ці іншыя каштоўнасці, але і самыя розныя схаваныя рэчы, якія калісьці ўяўлялі выключную вартасць для іх гаспадароў. Каштоўнасць скарбу заключаецца не ў кошце рэчаў, з якіх ён складаецца, а ў тым, якую гісторыю можа распавесці спецыялістам такая

Брылёўскі скарб канца IX стагоддзя. Барысаўскі раён Мінскай вобласці.

знаходка. Звычайна гэтыя гісторыі сумныя, бо практычна кожны знойдзены сёння скарб — сведчанне трагічнага лёсу яго колішняга ўладальніка, які не здолеў вярнуцца за схаванымі ім каштоўнасцямі. Але бываюць і іншыя выпадкі.

У германскіх народаў яшчэ з бронзавага веку і да эпохі вікінгаў існавала традыцыя ўхавання скарбаў у сакральных мэтах. Каштоўныя рэчы, упрыгажэнні і зброя маглі закопвацца ў зямлю альбо тапіцца ў моры, рацэ ці балоце ў якасці ахвяры багам. Часам у ахвяру маглі прыносіць і людзей. Галоўнай мэтай такіх паднашэнняў было дамагчыся забеспячэння паспяховасці таго, хто іх ахвяраваў, ва ўсіх яго занятках. Меркавалася, што багі, для якіх прызначаліся ўхаваныя каштоўнасці, будуць апекавацца чалавекам і дашлюць яму ўдачу як пры жыцці, так і на тым свеце.

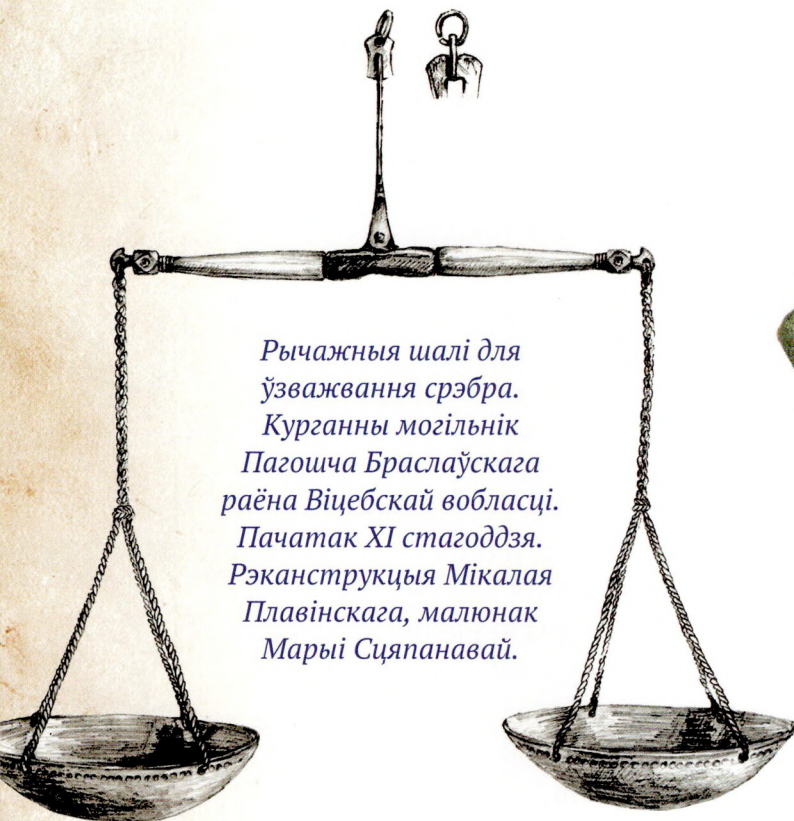
Адзін з такіх скарбаў быў знойдзены ў 2000 годзе каля вёскі Брылі Барысаўскага раёна Мінскай вобласці, у пойме Бярэзіны. Ён складаўся з 290 цэлых і фрагментаваных срэбных арабскіх манет-дзірхамаў, фрагмента срэбнай шыйнай грыўні, 10 гірак-разнавагаў і фрагментаў мяча.

*Манетная частка
Брылёўскага скарбу.
Фота Сцяпана Лютых.*

*Шыйная грыўня
з Брылёўскага скарбу.
Фота Сцяпана Лютых.*

Рычажныя шалі для ўзважвання срэбра. Курганны могільнік Пагошча Браслаўскага раёна Віцебскай вобласці. Пачатак XI стагоддзя. Рэканструкцыя Мікалая Плавінскага, малюнак Марыі Сцяпанавай.

Гіркi-разнавагі з Брылёўскага скарбу. Фота Сцяпана Лютых.

Якім чынам арабскія манеты апынуліся на дне Бярэзіны? Справа ў тым, што срэбныя дзірхамы служылі асноўным абменным эквівалентам у міжнародным гандлі і галоўнай крыніцай паступлення срэбра ва Усходнюю і Паўночную Еўропу на працягу амаль усёй эпохі вікінгаў — з канца VIII да пачатку XI стагоддзя. Пры гэтым арабскія манеты выкарыстоўваліся не ў якасці асобных грашовых адзінак, а як вагавы эквівалент. З гэтай прычыны манеты часта рэзаліся на кавалкі рознай велічыні.

Фрагмент шыйнай грыўні — скручаны ў два абароты кавалак дроту — не ўяўляў для свайго ўладальніка каштоўнасці ў якасці ўпрыгажэння, а быў таксама своеасаблівым запасам срэбра. Ад грыўні можна было ў любы момант адсекчы пэўны кавалак і выкарыстаць яго ў якасці аплаты. Аб гэтым сведчыць добра бачны след ад адсякання на адным з яго канцоў.

Вікінг з рычажнымі шалямі. X стагоддзе. Малюнак Дар'і Бунеевай.

Меч з Брылёўскага скарбу. Фота Мікалая Курганова.

Ва ўмовах, калі срэбра ўжывалася ў гандлёва-абменных аперацыях у якасці вагавага эквівалента, неабходным было выкарыстанне пэўных вагавых сістэм, без чаго гандаль быў бы папросту немагчымым. Для ўзважвання срэбра ў эпоху вікінгаў выкарыстоўваліся складныя бронзавыя рычажныя шалі. Яны складаліся з каромысла, замацаванага ў так званым відэльцы, і дзвюх кубачкаў, якія мацаваліся да каромысла вяровачкамі ці ланцужкамі. Для ўзважвання срэбра пры дапамозе такіх шалёў ужываліся стандартызаваныя гіркі-разнавагі, якія звычайна рабіліся з жалеза, абцягваліся меддзю і мелі бочкападобную ці чатырнаццацігранную форму. У склад Брылёўскага скарбу ўваходзіла дзесяць гірак-разнавагаў — шэсць бочкападобных і чатыры чатырнаццацігранных.

Нарэшце, меч быў зламаны яшчэ ў старажытнасці ў двух месцах. Гэта азначае, што перад тым, як ён быў ухаваны, яго наўмысна сапсавалі ў рытуальных мэтах. Такія дзеянні сімвалізавалі своеасаблівае «забойства» зброі пры пераходзе яе з аднаго света ў іншы. Менавіта гэты факт і дазваляе меркаваць, што Брылёўскі скарб быў рытуальным

Бронзавая фігурка з выявай вікінга. Даўгмале, Латвія.

падарункам для багоў. Аналіз манет сведчыць, што срэбра, гіркі для яго ўзважвання і «забіты» меч былі схаваны ў пойме Бярэзіны ў самым канцы IX стагоддзя. Можна сабе ўявіць, як нейкі вікінг, які плыў на сваім чоўне па шляху «з варагаў у грэкі» на поўдзень у Візантыю альбо, наадварот, вяртаўся дадому ў Скандынавію, кінуў у бярэзінскія хвалі скрутак са срэбрам, гіркамі для яго ўзважвання і «забітым» мячом. Кінуў і папрасіў у сваіх багоў, каб яны апекаваліся над усімі яго пачынаннямі і забяспечвалі поспех ва ўсіх яго ваенных і гандлёвых мерапрыемствах.

За сценамі гарадоў і замкаў

Ідучы па драўлянай маставой

Калі мы вялі гаворку пра раскопкі паселішчаў Крывінскага тарфяніку, то ўжо адзначалі, што самая галоўная асаблівасць гэтых археалагічных помнікаў заключаецца ў тым, што ў іх культурным слоі выдатна захоўваюцца розныя арганічныя матэрыялы і вырабы з іх. Але такія культурныя слоі, якія ў археалогіі прынята называць «мокрым», на тэрыторыі нашай краіны вядомы не толькі на тарфяніковых паселішчах Беларускага Паазер'я эпохі неаліту і бронзавага веку. Наяўнасць «мокрага» культурнага слою ўласціва таксама для многіх беларускіх гарадоў эпохі Сярэднявекі. Але пра ўсё па парадку.

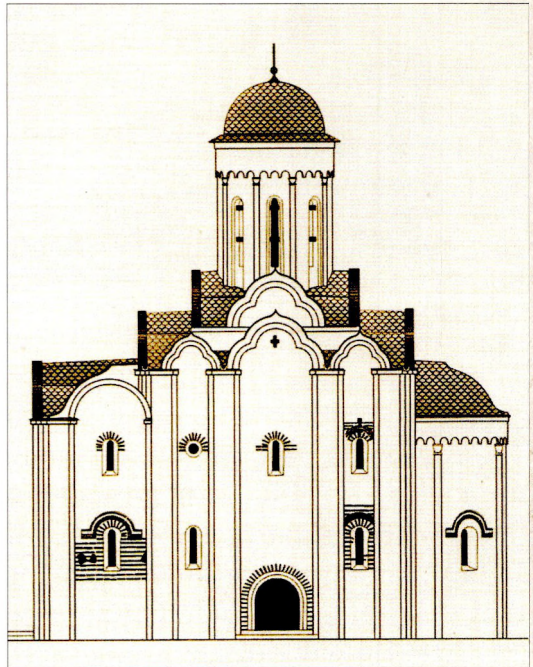
Пабудова мураванага храма. Мініяцюра з Радзівілаўскага летапісу. Канец XV стагоддзя.

Узнікненне першых гарадоў ва Усходняй Еўропе прыпадае на канец 1-га тысячагоддзя н.э. Гэта быў доўгі і складаны працэс, бо ад самага пачатку свайго існавання гарады выконвалі цэлы шэраг розных функцый, адной з найважнейшых была абарончая. Але наяўнасць умацаванняў — не асноўная прыкмета гарадоў. Яны былі таксама цэнтрамі княжацкай улады, адкуль ажыццяўляўся кантроль над падудным насельніцтвам пэўнай акругі.

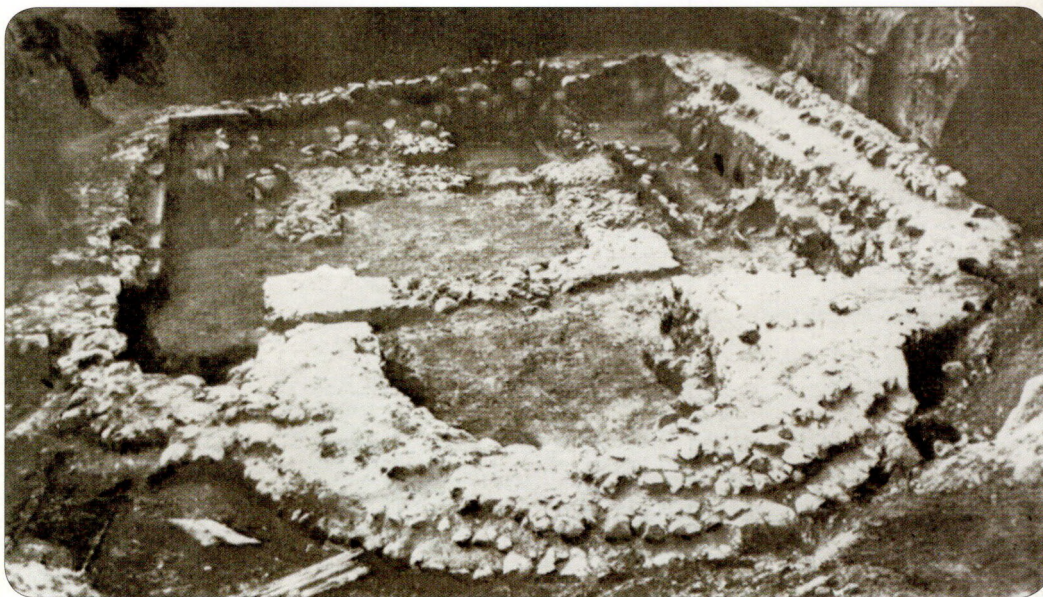
Шляхам збору даніны з навакольнага насельніцтва князі з іх дружыннікамі назапашвалі значныя аб'ёмы сельскагаспадарчай прадукцыі і тавараў, якія маглі абменьвацца на прадметы раскошы, што павінны былі падкрэсліваць высокі сацыяльны статус іх уладальнікаў.

Наяўнасць попыту на высакаякасную рамесную прадукцыю і адносна бяспэка пражывання рабіла горад цэнтрам прыцягнення рамеснікаў, якія з цягам часу пачыналі забяспечваць сваёй прадукцыяй не толькі прадстаўнікоў сацыяльнай эліты, але і ўсё навакольнае насельніцтва. Такім чынам, горад паступова пераўтвараўся ў рамесны цэнтр і пункт, дзе адбываўся абмен рамесных вырабаў на сельскагаспадарчую прадукцыю з навакольных вёсак. Патрэба ў імпортных таварах, якую мела эліта, забяспечвалася за кошт міжнароднага гандлю. Яго цэнтрамі становіліся гарады, размешчаныя на найважнейшых рачных гандлёвых шляхах.

Адпаведна, на працягу X стагоддзя гарады паступова становяцца цэнтрамі ўлады, дзе пастаянна ці часова знаходзіўся князь, яго дружыннікі і прадстаўнікі адміністрацыі; цэнтрамі рамяства, міжнароднага і рэгіянальнага гандлю. З канца X стагоддзя, ад часу прыняцця хрысціянства на Русі па візантыйскім узору, у гарадах будуецца першыя манастыры і храмы, і яны набываюць функцыю цэнтраў распаўсюджвання новай веры.

*Спаса-Праабражэнская царква.
Полацк. Другая палова XII стагоддзя.*

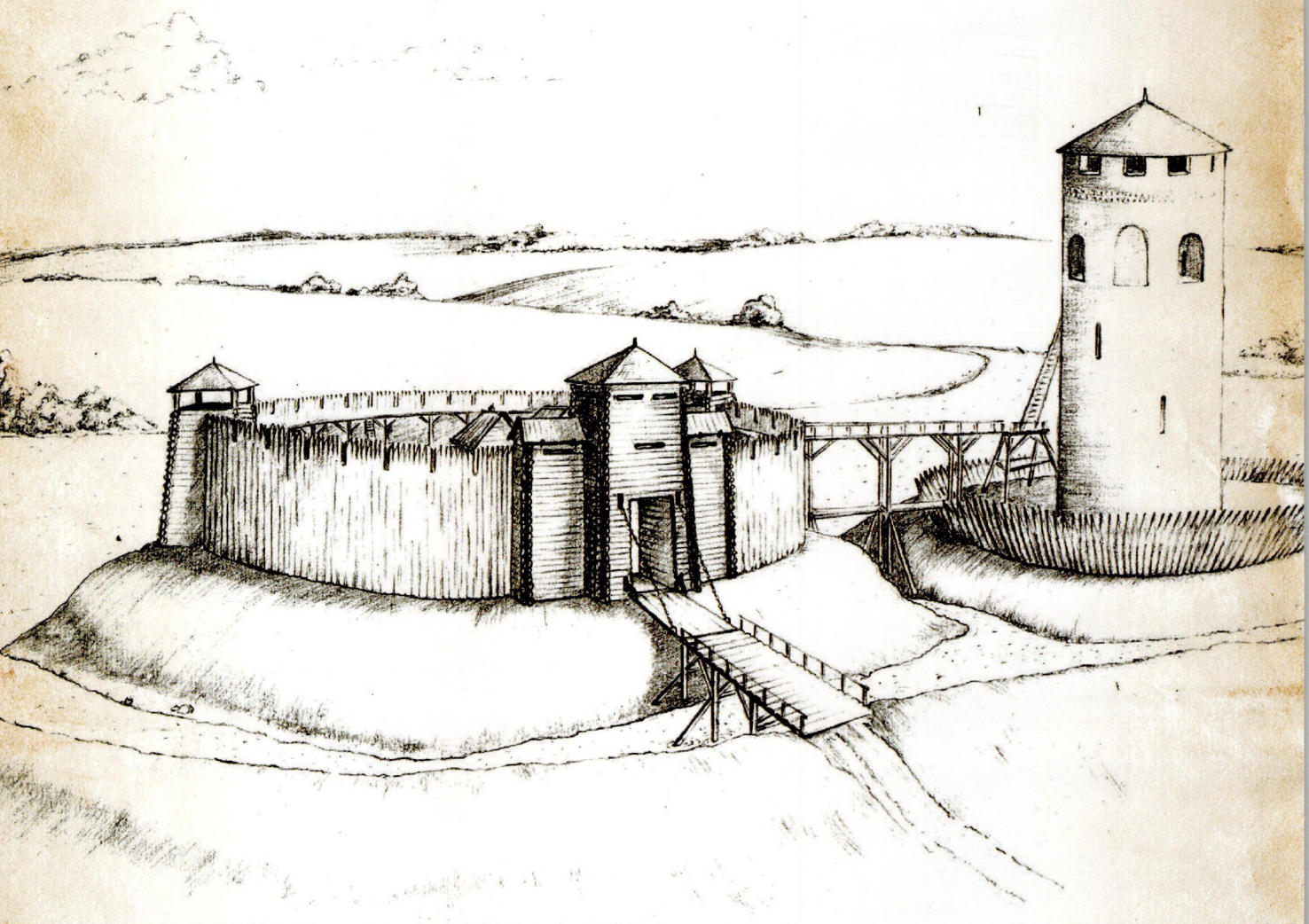
Падмуркі мураванага храма на Мінскім замчышчы. Пачатак XII стагоддзя.

На працягу ўсяго сярэдневяковага перыяду гарады на беларускіх землях, як і ва ўсім усходнееўрапейскім рэгіёне, былі драўлянымі. З дрэва ўзводзіліся гарадскія сцены, будаваліся жылыя дамы і гаспадарчыя пабудовы, рабіліся насцілы маставых і ўсё, што было неабходна для жыцця. Толькі з распаўсюджваннем хрысціянства на беларускія землі пранікаюць традыцыі мураванага дойлідства — у XI стагоддзі ў буйных гарадах узводзяцца першыя храмы, узведзеныя з цэглы і каменю. У далейшым мураваныя храмы будуюцца ва ўсіх значных гарадскіх цэнтрах. Ужо ў XII стагоддзі кожны з удзельных князёў намагаўся адбудаваць у сваёй сталіцы хаця б адзін мураваны храм, а ў найвялікшых гарадах, такіх як Полацк, магло налічвацца і больш за дзесяць, і нават некалькі дзясяткаў мураваных цэркваў і манастыроў.

У перыяд з канца XII па пачатак XIV стагоддзя ў некаторых беларускіх гарадах з'яўляюцца першыя мураваныя абарончыя збудаванні. Лічыцца, што найстаражытнейшы абарончы мур быў пабудаваны з пляскатай цэглы-плінфы на паўночна-ўсходнім краі Старога замка ў Гродне ў канцы XII стагоддзя. У другой палове XIII — пачатку XIV стагоддзя ўзводзяцца першыя мураваныя вежы, якія навукоўцы называюць нямецкім словам «бергфрыды». Такія вежы меліся ў Гродне, Тураве, Брэсце. Але да нашага часу захавалася толькі адна вежа гэтага

Камянецкая вежа. Канец XIII стагоддзя.

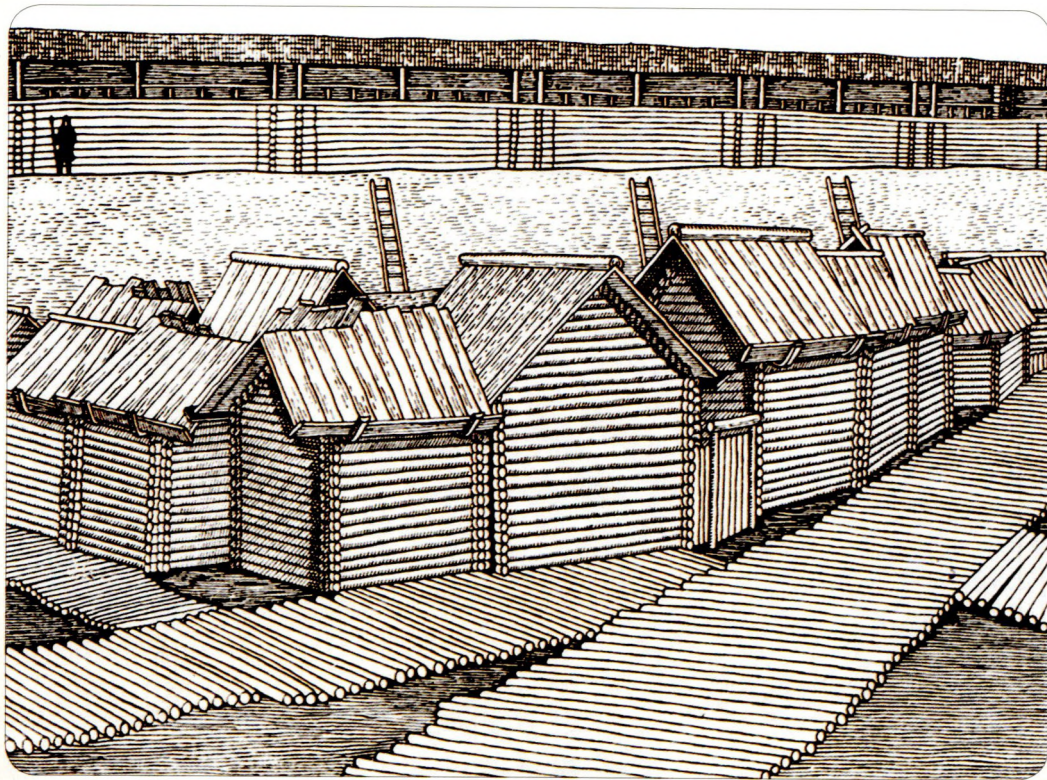

*Абарончыя збудаванні Камянца канца XIII стагоддзя.
Рэканструкцыя Алега Іова і Аляксандра Башкова,
малюнак Аляксандра Башкова.*

тыпу ў Камянцы. Знакамітая Камянецкая вежа — адзін з сімвалаў сучаснай Беларусі — была пабудавана недзе паміж 1276 і 1288 гадамі. Вежа мела вышыню 30 метраў, вонкавы дыяметр 13,5 метра і была падзелена ўнутры на 5 ярусаў. Уваход у вежу знаходзіўся на ўзроўні перадапошняга чацвёртага яруса. Да яго вяла прыстаўная лесвіца, якая ў выпадку небяспекі ўцягвалася ўнутр, што рабіла вежу амаль непрыступнай.

Аднак свет жыхара сярэднявечага беларускага горада заставаўся «драўляным». У большасці выпадкаў дрэва, з якога былі збудаваны ўмацаванні і дамы гэтых гарадоў, не захавалася да нашага часу. Але ў некаторых гарадах з прычыны вільготнасці глебы, якая магла забяспечвацца высокім узроўнем грунтовых водаў, наяўнасцю шматлікіх крыніц альбо ўзроўнем вады ў рэках, на беразе якіх гэтыя гарады былі заснаваны, фарміраваўся «мокры» культурны слой.

«Мокры» слой — гэта культурныя адклады, якія фарміраваліся ў працэсе чалавечай жыццядзейнасці ва ўмовах высокай вільготнасці глебы. Адпаведна, у такіх абставінах захоўваліся практычна ўсе арганічныя рэшткі — трэскі, стружка, галлё і дробныя абрэзкі бярвенняў і дошак, якія падалі на глебу падчас пабудовы дамоў, сена, салома і навоз, якія назапашваліся ў працэсе ўтрымання ў стойлах хатняй жывёлы. З прычыны таго, што арганіка не раскладалася, гэты слой «рос» — хутка назапашваўся з году ў год. Чысціць ад яго гарадскія

*Забудова Мінскага замчышча XII—XIII стагоддзяў.
Рэканструкцыя Эдуарда Загарульскага.*

Драўляная пабудова. Віцебск. XIII стагоддзе.

вуліцы і падворкі ва ўмовах шчыльнай гарадской забудовы было надта складана. Таму для зручнасці перамяшчэння, калі «нарастаў» магутны слой бруду і смецця, паверх яго проста насцілалі новы слой дошак, якія ўтваралі вулічную маставую, ці маставую на жылым падворку.

У выніку ў некаторых гарадах на працягу некалькіх стагоддзяў утварыўся «мокры» культурны слой магутнасцю ў некалькі метраў. Гарады з такім культурным слоём з'яўляюцца сапраўдным археалагічным цудам, бо ў працэсе іх вывучэння ўсе прадметы, згубленыя калісьці іх уладарамі, знаходзяцца ў надзвычай добра захаваным стане. У працэсе раскопак знаходзяцца рэшткі вопраткі і абутку, якія дазваляюць рэканструяваць знешні выгляд іх жыхароў, прылады і інструменты, якія даюць уяўленне аб іх побыце; зерне, садавіну, гародніну і кухонныя адходы, якія дазваляюць аднавіць сістэму харчавання гарадскога насельніцтва.

*Чаравік. Гародня.
XII—XIII стагоддзі.
Фота Наталлі Кізіюкевіч.*

Найцудоўнейшым прыкладам даследаванага археолагамі сярэдневяковага горада з «мокрым» культурным слоём з'яўляецца Брэст. На працягу 1969—1981 гадоў

Пётр Лысенка праводзіў раскопкі аднаго з най-старажытнейшых беларускіх гарадоў, які ўпершыню згадваецца ў летапісе пад 1019 годам. У працэсе даследаванняў было выяўлена, што магутнасць культурных напластаванняў на тэрыторыі дзядзінца — цэнтральнай умацаванай часткі сярэднявечавага горада, дасягала сямі метраў. З-за высокай вільготнасці арганіка на тэрыторыі брэсцкага дзядзінца захоўвалася надзвычай добра. У працэсе раскопак былі выяўлены драўляныя насцілы трох вуліц і рэшткі 24 жылых і гаспадарчых пабудоў.

Дзякуючы намаганням археолагаў і рэстаўратараў, а таксама велізарным высілкам кіраўніка экспедыцыі Пятра Лысенкі на месцы раскопак у 1982 годзе быў адкрыты археалагічны музей «Бярэсце». У ім на глыбіні чатырох метраў экспануюцца выяўленыя падчас раскопак жылыя і гаспадарчыя пабудовы і маставыя XIII стагоддзя.

Археолог Пётр Лысенка.

Раскопкі дзядзінца летапіснага Бярэсця.

Раскопкі дзядзінца летапіснага Бярэсця.

Унікальны музей дае наведвальнікам магчымасць літаральна апынуцца на вуліцы сярэдневяковага горада і ўявіць сабе, якое жыццё вірвала тут больш за 700 гадоў таму.

Сёння музей «Бярэсце» з'яўляецца найлепшым прыкладам захаванасці сярэдневяковай гарадской драўлянай забудовы. Аднак «мокры» культурны слой маецца не толькі на дзядзінцы летапіснага

*Грабеньчык
з кірылічным
алфавітам. Брэст.
XIII стагоддзе.*

Бярэсця. Рэшткі драўлянай забудовы і артэфакты з арганічных матэрыялаў выдатна захаваліся таксама ў Полацку, Віцебску, Мінску, Гродне і шэрагу іншых беларускіх гарадоў. Кожны з іх — сапраўдны археалагічны цуд, бо ў працэсе яго раскопак даследчыкі атрымліваюць магчымасць рэканструяваць жыццё і побыт сярэдневяковых гараджан у падрабязнасцях і дэталях.

Жыццё за замкавымі сценамі

Эпоха Сярэдневякоўя з яе рыцарскай культурай у масавай свядомасці трывала лічыцца адным з самых рамантычных перыядаў у еўрапейскай гісторыі. У якасці аднаго з неад'емных атрыбутаў гэтага перыяду разглядаецца мураваны замак.

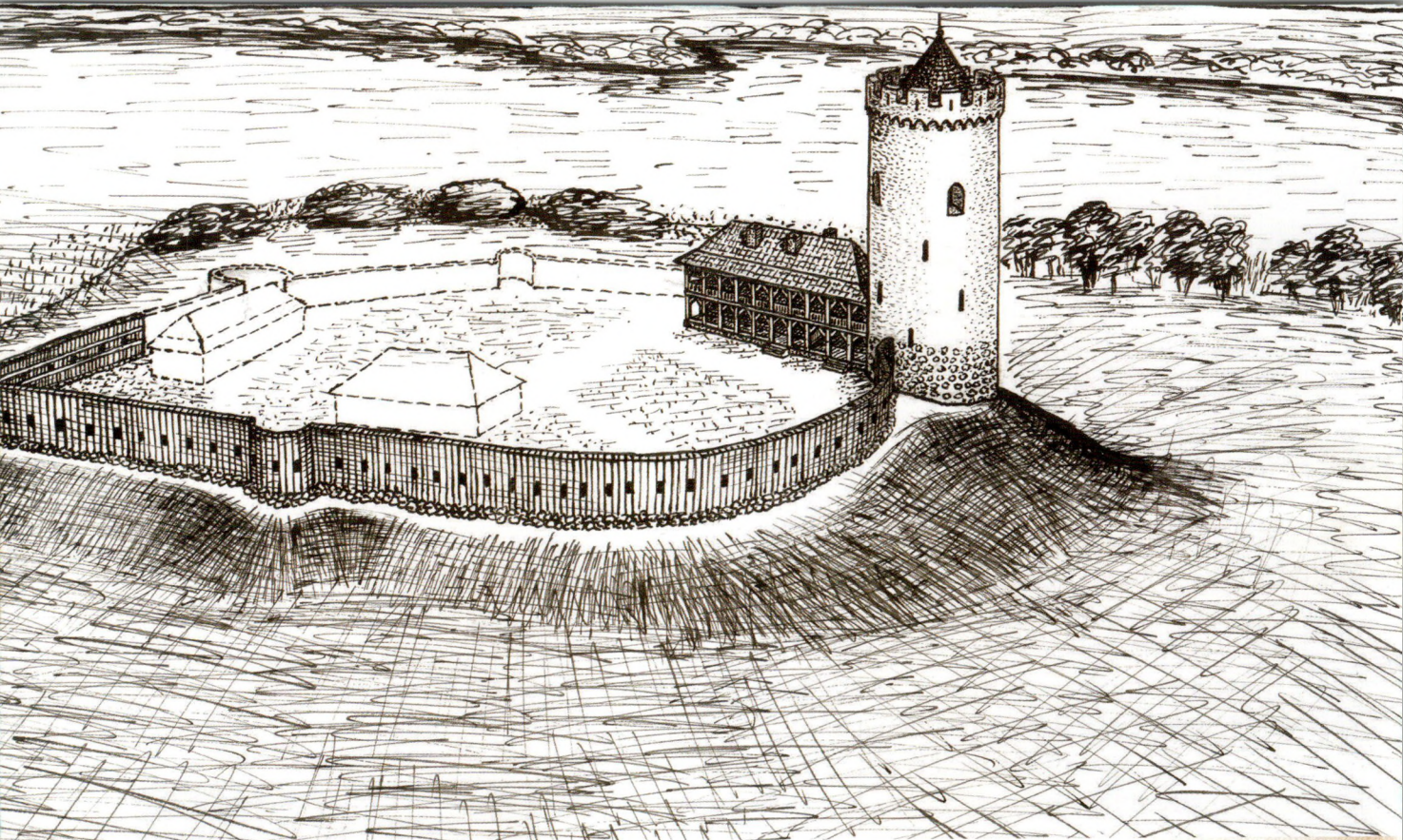
Гаворачы пра беларускія замкі, людзі звычайна найперш згадваюць пра цалкам адрэстаўраваныя велічныя магнацкія рэзідэнцыі ў Міры ці Нясвіжы, радзей — пра Ліду, Гальшаны, Крэва ці Любчу. Але ў эпоху позняга Сярэдневякоўя і ранняга Новага часу — у XIV—XVII стагоддзях на тэрыторыі Беларусі функцыянавала некалькі сотняў замкаў. Іншая справа, што большасць з іх мела ўмацаванні, цалкам збудаваныя з дрэва і зямлі. Часам драўляна-земляныя замкавыя канструкцыі ўмацоўваліся асобнымі мураванымі элементамі.

Ад такіх замкаў часта не застаецца маляўнічых руін, а па сваім выглядзе яны могуць мала адрознівацца ад гарадзішчаў жалезнага веку. Але ў свой час, у выпадку вайсковай небяспекі, іх умацаванні давалі абаронцам дастаткова надзейную гарантыю бяспекі, а ў мірныя гады замкі былі важнымі эканамічнымі цэнтрамі. Тут буяла культурнае жыццё, балявалі і бавілі вольны час магнаты і шляхціцы, працавалі пісьменнікі і музыкі. Раскопкі кожнага замка могуць прывесці да сустрэчы з новымі самымі нечаканымі археалагічнымі цудамі.

Адзін з такіх замкаў знаходзіцца на паўднёва-ўсходняй ускраіне сучаснага Мядзела, на маляўнічым паўвостраве возера Мясра. Сёння аб былым Мядзельскім замку нагадваюць толькі моцна знівеліраваныя рэшткі ўмацаванняў і цьмяныя легенды, якія ўсё яшчэ час ад часу распаўсюджаюць мясцовыя жыхары, дзе звязваюць яго ўзнікненне з імем жонкі вялікага князя літоўскага і караля польскага Жыгімонта Старога — Боны Сфорца. Рэальная Бона стала вялікай княгіняй

Бона Сфорца.
Каля 1557 года.

*Графічная рэканструкцыя абарончых збудаванняў у сярэдзіне XVI стагоддзя.
Рэканструкцыя Мікалая Плавінскага і Юрыя Власюка, малюнак Юрыя Власюка.*

і каралевай у 1518 годзе і заставалася ў нашай дзяржаве да 1556 года. Яна перажыла свайго мужа на 8 гадоў і сапраўды адыграла пэўную ролю ў жыцці Мядзельскага замка. Але яго рэальная гісторыя пачалася раней.

На жаль, пісьмовыя звесткі аб Мядзельскім замку надта нешматлікія, таму асноўная інфармацыя аб яго гісторыі была атрымана ў выніку археалагічных раскопак. Яны праводзіліся ў два этапы. Першы з іх належыць да пачатку 1980-х гадоў і звязаны з імёнамі Міхаіла Ткачоў і Міхаіла Чарняўскага. Аднаўленне раскопак замка адбылося ў 2013 годзе пад кіраўніцтвам аўтара гэтай кнігі.

*Археалаг Міхаіл
Ткачоў.*

Сёння вядома, што Мядзельскі замак быў заснаваны апошнім прадстаўніком уплывовага роду Саковічаў Багданам паміж 1484 і 1490 гадамі. Будаўнічая дзейнасць Багдана Саковіча выявілася ва ўзвядзенні на паўночнаўсходнім краі замкавага пагорка магутнай мураванай вежы з цэглы і камянёў. Вежа мела вонкавы дыяметр 17,5 метра. Гэта на 4 метры больш, чым дыяметр Камянецкай вежы. Аднак, не цяжка ўявіць, што і вышыня вежы

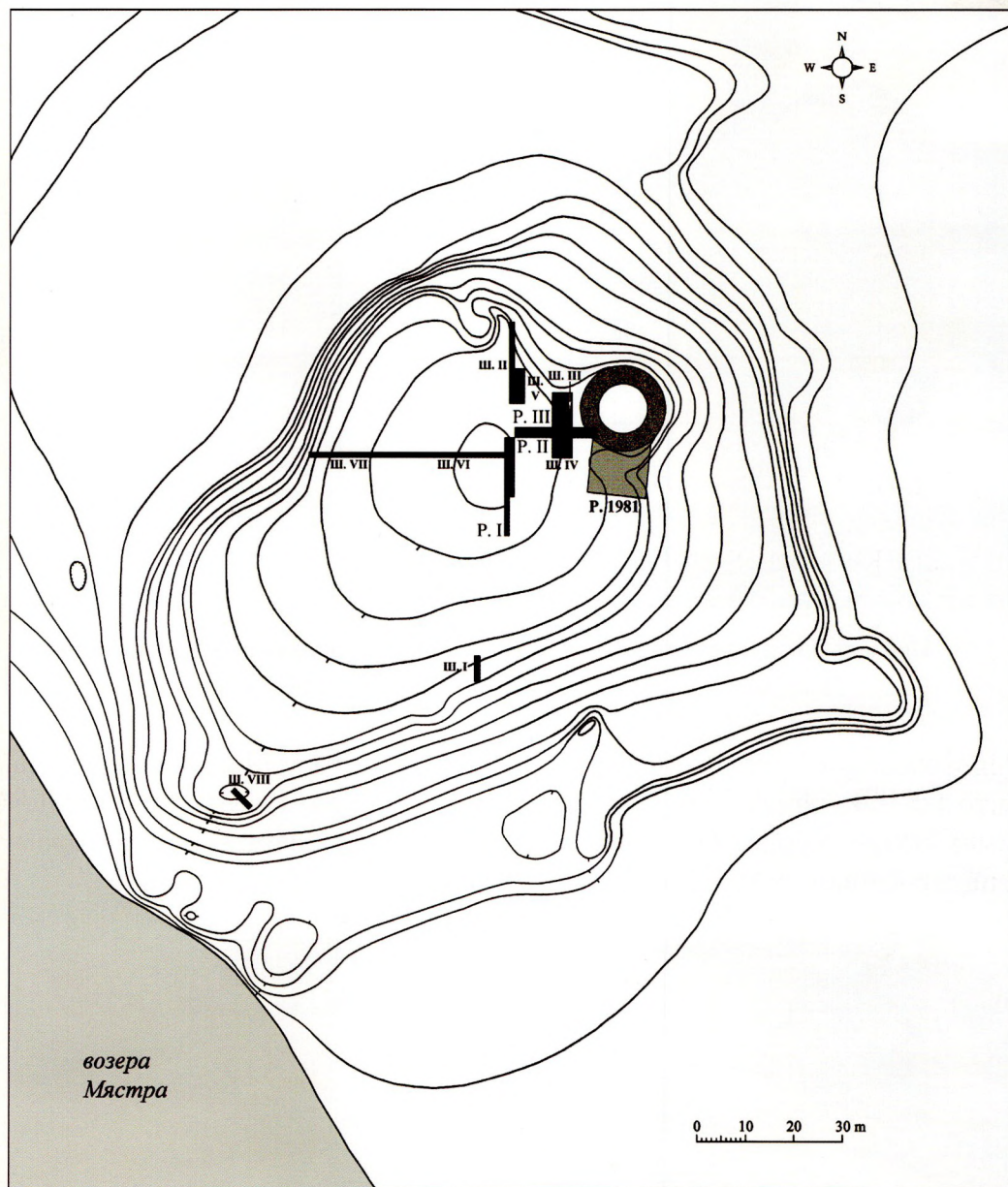

Мядзельскі замак у сярэдзіне XVI стагоддзя. Рэканструкцыя Мікалая Плавінскага і Юрыя Власюка, малюнак Юрыя Власюка.

Мядзельскага замка магла быць больш за 30 метраў. Можна меркаваць, што з самага пачатку яна мела найперш рэпрэзентатыўныя функцыі — высачэзная мураваная вежа ўзвышалася над азёрнымі прасторамі і падкрэслівала моц і веліч заснавальнікаў Мядзельскага замка.

Міхаіл Ткачоў падчас раскопак мураванай вежы Мядзельскага замка. Фота з архіва Мядзельскага музея народнай славы.

План Мядзельскага замка.

Пасля шлюбу дачкі Багдана Саковіча Альжбэты з Мікалаем Радзівілам Мядзельскі замак разам з іншымі ўладаннямі пераходзіць да Радзівілаў. У 20—30-я гады XVI стагоддзя да вежы з паўночна-заходняга боку быў прыбудаваны драўляны палац.

Падмуркі вежы Мядзельскага замка. Фота з архіва Міхаіла Чарняўскага.

У другой палове 1540-х гадоў, пасля смерці Альжбэты (у 1544 годзе) Мядзельскі замак перайшоў у распараджэнне гаспадара Вялікага Княства Літоўскага Жыгімонта Старога. Прыкладна ў сярэдзіне XVI стагоддзя адбываецца мадэрнізацыя замаковых умацаванняў. Па перыметры замака пагорка будуюцца лінія ўмацаванняў з бастэямі — паўкруглымі пляцоўкамі для размяшчэння гармат. Акрамя таго, вакол замка з мэтай павелічэння яго абароназдольнасці быў насыпаны дадатковы земляны вал з бастыёнамі. З гэтага часу асноўнай функцыяй замка становіцца забеспячэнне абароны жыхароў мястэчка Мядзел і навакольнага насельніцтва ў выпадку ваеннай небяспекі, як гэта было падчас Лівонскай вайны (1558—1583).

Падмуркі вежы Мядзельскага замка. Фота з архіва Мядзельскага музея народнай славы.

*Вартавы на вежы
Мядзельскага замка.
Малюнак Юрыя
Власюка.*

*Фрагмент кафлі з выявай вежы.
Мядзельскі замак. XVI стагоддзе.*

*Шахматная фігурка.
Мядзельскі замак. XVI стагоддзе.*

Мядзельскі замак у сярэдзіне XVI стагоддзя. Рэканструкцыя Мікалая Плавінскага і Юрыя Власюка, малюнак Юрыя Власюка.

Пасля заканчэння Лівонскай вайны Мядзельскі замак паступова губляе сваё значэнне як сур'ёзнае фартыфікацыйнае збудаванне, а пасля войнаў сярэдзіны XVII стагоддзя, верагодна, пачынае выкарыстоўвацца ў гаспадарчых мэтах. Нарэшце, у 1735 годзе на тэрыторыі замка адбыўся пажар. Невядома, што менавіта было знішчана агнём, але паколькі замкавая зямля ў гэты час арандавалася мяшчанамі, тут маглі размяшчацца толькі нейкія малазначныя гаспадарчыя пабудовы.

Пасля спалення тэрыторыя замка была канчаткова закінута і ператварылася ў ворыўныя палеткі жыхароў мястэчка. У 1744 годзе згадваецца «востраў пусты, на якім перад тым быў замак».

Мядзельскі замак з'яўляецца прыкладам таго, як даследчыкі старажытнасцей у працэсе сваёй звычайнай працы фактычна штодня адкрываюць усё новыя і новыя археалагічныя цуды.

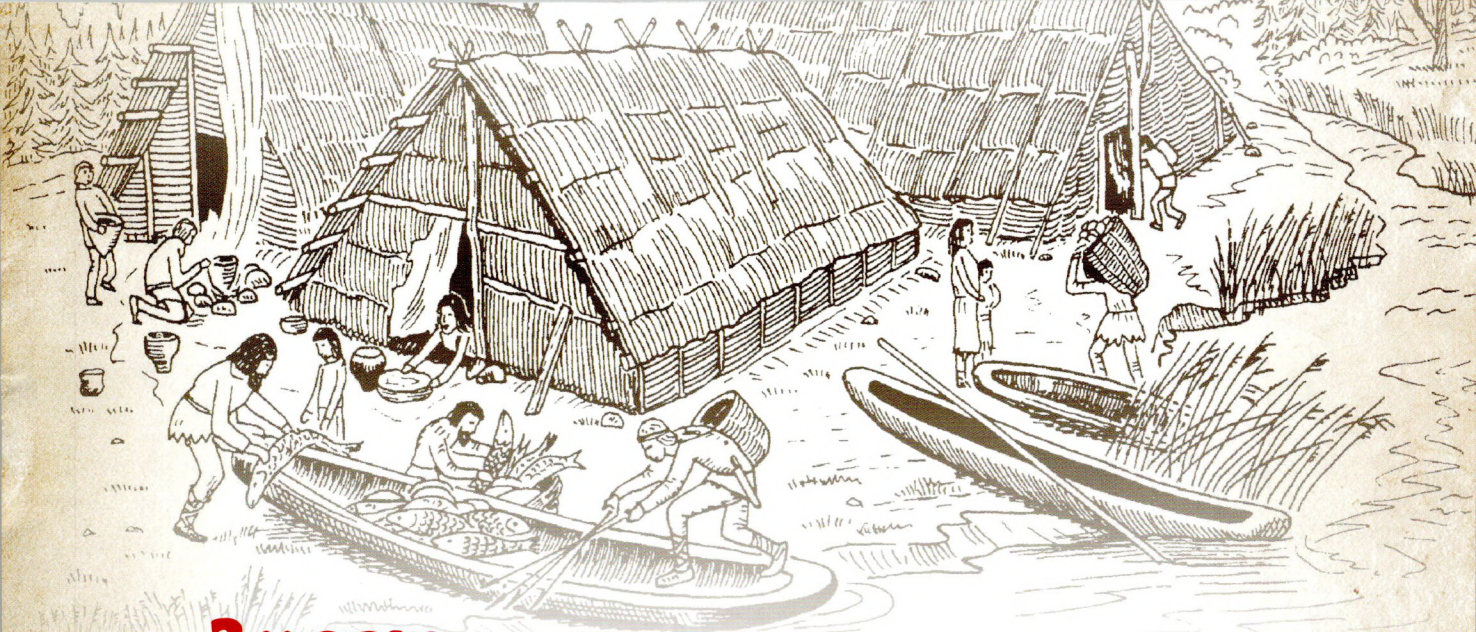
Заклучэнне

У гэтай невялічкай кнізе мы паспрабавалі паказаць, што наша Радзіма не менш багатая на археалагічныя цуды, чым самыя далёкія і экзатычныя краіны з іх раскінутымі ў пустынях пірамідамі і схаванымі ў джунглях закінутымі старажытнымі гарадамі. І гэтыя археалагічныя цуды не проста шматлікія, а, без усялякіх перабольшванняў, незлічоныя. Галоўным цудам, напэўна, з'яўляецца тое, што большасць з іх яшчэ не адкрыты.

Беларуская зямля ўсё яшчэ захоўвае велізарную колькасць унікальных археалагічных помнікаў розных эпох. Як вы маглі зразумець, дзякуючы намаганням археолагаў іх выяўленне адбываецца штогод. Магчыма, ужо бліжэйшым летам супрацоўнікі археалагічнай экспедыцыі аднаго з універсітэтаў ці музеяў выявяць і пачнуць даследаваць новы незвычайны археалагічны помнік, новы археалагічны цуд.

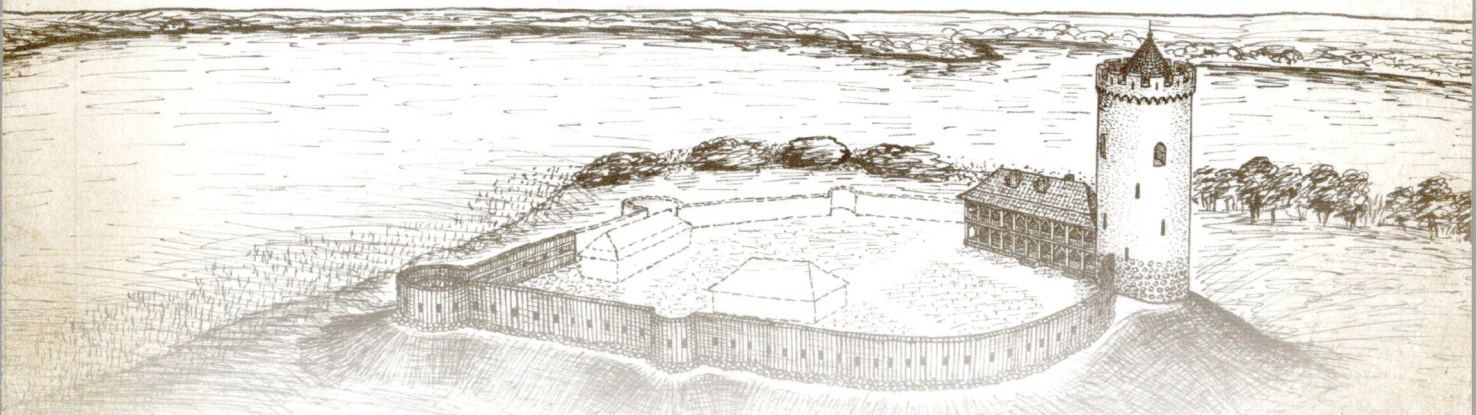
Аднак, каб такія адкрыцці маглі адбыцца, усе грамадзяне нашай краіны павінны пільна дбаць аб захаванні археалагічнай спадчыны Беларусі — ахоўваць вядомыя помнікі археалогіі, а таксама праводзіць любыя земляныя гаспадарчыя працы (будаўнічыя, сельска-гаспадарчыя і іншыя) толькі з удзелам навукоўцаў, каб не пашкодзіць яшчэ не выяўленыя паселішчы і пахаванні, кожнае з якіх можа стаць новым археалагічным цудам.

Аўтар лічыць сваім абавязкам прынесці шчырую падзяку калегам-археологам Вадзіму Беляўцу, Максіму Чарняўскаму і Аляксандру Гаршкову, якія дапамаглі яму карыснымі парадамі, а таксама дазволілі выкарыстаць у гэтай кнізе матэрыялы іх даследаванняў. Не надта заўважнымі на першы погляд намаганнямі гэтых і іншых навукоўцаў і ствараюцца новыя археалагічныя цуды Беларусі. Напэўна, так і павінна выглядаць праца сапраўдных чараўнікоў, для якіх цуды — штодзённы занятак. Дарэчы, калі вы хочаце пабачыць працу такіх чараўнікоў, а, магчыма, і паўдзельнічаць у стварэнні новага цуда, вы можаце ўжо наступным летам далучыцца ў якасці валанцёра да адной з археалагічных экспедыцый. І хто ведае, можа менавіта вам у хуткім часе пашанцуе дакрануцца да сапраўднага чараўніцтва — да новага археалагічнага цуда!

Змест

ПРАДМОВА	5
ВЕЛЬМІ-ВЕЛЬМІ ДАўНО...	8
Паселішчы першых людзей	11
Старажытныя шахцёры	14
Балотная цывілізацыя	18
СУЧАСНІКІ СТАРАЖЫТНЫХ ГРЭКАЎ І РЫМЛЯН	22
Вёскі за высокімі валамі	22
На шляху ад Балтыкі да Чорнага мора	26
У ЧАСЫ ВІКІНГАЎ	32
Край курганоў	32
Срэбра і зброя для багоў	40
ЗА СЦЕНАМІ ГАРАДОЎ І ЗАМКАЎ	44
Ідучы па драўлянай маставой	44
Жыццё за замкавымі сценамі	55
ЗАКЛЮЧЭННЕ	62

Навукова-папулярнае выданне
Беларуская дзіцячая энцыклапедыя

Плавінскі Мікалай Аляксандравіч

Археалагічныя чуды Беларусі

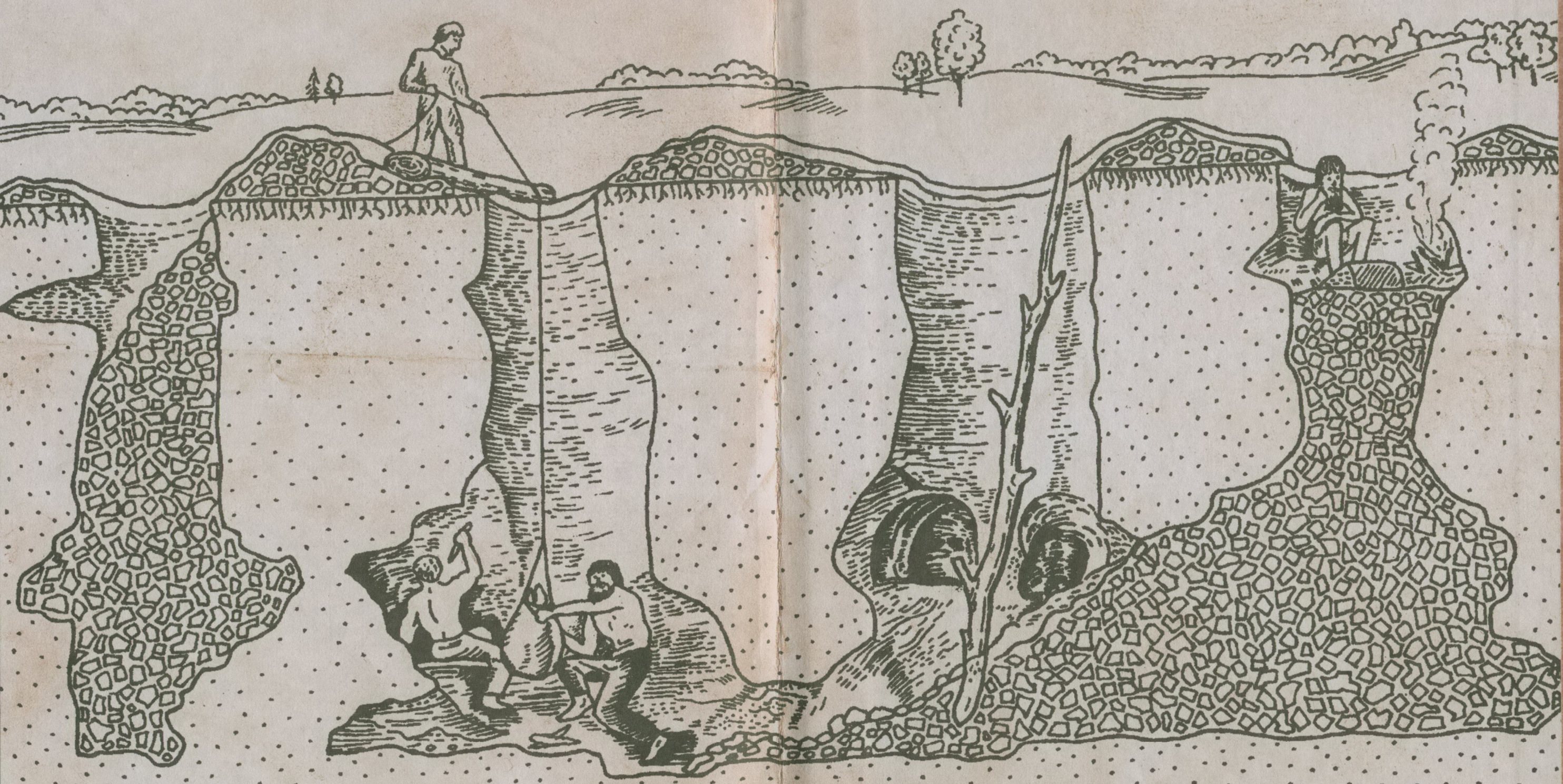
Адказы за выпуск Ю.В. Бажэнаў
Рэдактар В.А. Чарапкоўская
Мастацкае афармленне і камп'ютарная вёрстка:
П.В. Баранаў
Карэктар С.М. Несцярэнка

12+

Падпісана да друку 29.01.2021.
Фармат 84 × 108 $\frac{1}{16}$. Папера мелаваная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 6,72. Ул.-выд. арк. 5,73.
Тыраж 1200 экз. Заказ 79.

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства
«Выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі»
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь.
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/1 ад 08.07.2013.
Зав. Калініна, 16, 220012, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь.

ААТ «Паліграфкамбінат імя Я. Коласа».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/3 ад 10.09.2018.
Вул. Каржанеўскага, 20, 220024, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь.

У серыі «Беларуская дзіцячая энцыклапедыя» выйшлі кнігі:

Заяўкі на набыццё літаратуры прымаюцца па тэл./факсе:
(8-017) 347-16-92, (8-017) 325-10-96, (8-017) 272-06-08
220012, г. Мінск, зав. Калініна, 16,
e-mail: bel-en@bel-en.by

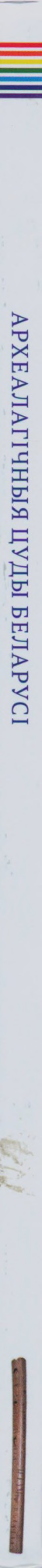
Кніга прысвечана гісторыі і вынікам вывучэння найбольш цікавых археалагічных помнікаў Беларусі розных эпох – ад часу засялення тэрыторыі нашай краіны першымі людзьмі да перыяду позняга Сярэднявекі. Апаўдана пра ўнікальныя старажытнасці Беларусі вядзецца ў кантэксце старажытнай і сярэднявечнай гісторыі ўсяго еўрапейскага кантынента. Прызначана для дзяцей сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту і іх бацькоў, якія цікавяцца археалогіяй і гісторыяй Беларусі.

ISBN 978-985-11-1260-5

9 789851 112605 >

EAS

АРХЕАЛОГИЧЕСКИЕ
ИЗЫСКИ БЕЛАРУСИ